

TÜRKİYE'DE MODERN COĞRAFYANIN KURULUŞU VE ÖRGÜTLENMESİ (1915-1941)

Osman GÜMÜŞÇÜ*
Nazan KARAKAŞ ÖZÜR**

ÖZET

Coğrafya tarihi içinde modern coğrafyanın Türkiye'ye giriş sürecini karşılayan 1915-1941 arası dönem çok az incelenmiştir. Bu dönemde coğrafyada çok önemli kurumsal değişimler ve yenilikler olmuştur. Aynı zamanda bu yıllar Osmanlı Devleti'nin son yılları ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarını kapsar. İmparatorluğun dağılması, I. Dünya savaşı ve yeni bir devletin ortaya çıkması gibi dünyayı etkileyen çok önemli siyasi olaylar aynı zaman dilimine denk gelir. Dönem içindeki gelişmeler üzerinde Atatürk'ün asker, komutan ve devlet adamı olarak rolü tartışılmaz.

1915'te Darülfunun'da Coğrafya Bölümü kurulmasıyla başlayan, 1941'de Türk Coğrafya Kongresinin toplanmasıyla sona eren dönem, kendi içinde de bölümlere ayrılır. Kurumlarla ilgili olaylar bu bölümlenmede etkili olmuştur. Bunlar 1923 Cumhuriyet'in kurulması, 1933 ise Darülfunun'un İstanbul üniversitesine dönüştürülmesidir. Dönem incelemesi sırasında coğrafya ile ilgili olarak, okullar, hocalar ve eserler dikkate alınarak veriler oluşturulmuştur. Böylece dönemin genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu çalışmada, Gümüüşçü (2014) tarafından adlandırılan "Modern Türk Coğrafyasının Kuruluşu ve Örgütlenmesi (1915-1941)" sınıflandırması çerçevesinde incelemeler yapılmıştır.*** Buna göre ilgili yıllarda daha önceki yıllara oranla yetişmiş eleman sayısı, hoca ve okul sayısı artmış, üniversiteler mezun vermeye başlamıştır. Yurt dışına gönderilen araştırmacılar dönerek göreve başlamış, yurt dışından çeşitli zaman dilimlerinde gelen hocalar coğrafya formasyonunun oluşup şekillenmesini sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi Bilim, Coğrafya Tarihi, Modern Coğrafyanın Kuruluşu.

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Çankırı, ogumusc@yahoo.com

** Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Çankırı, nkozur2@hotmail.com

*** Diğer sınıflandırmalar için bkz. Koçman, Asaf. "Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları", **Ege Coğrafya Dergisi**, 10, İzmir, 1999, s. 1-14; İlhan, Kayan. "Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi, Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler," **Ege Coğrafya Dergisi**, 11, İzmir, 2000, s. 7-22; Sırrı, Erinç, **Elli Yılda Coğrafya**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 11. Ankara, 1973; Osman Gümüüşçü, "Osmanlılarda Coğrafya Bilimi", **Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji** (Editör: Yavuz Unat), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 593-646,

FOUNDATION AND ORGANIZATION OF MODERN GEOGRAPHY IN TURKEY

Abstract

The period of 1915-1941 which is the introduction of modern geography period into Turkey in history of geography hasn't been examined enough. In this period, very important institutional changes and innovations have occurred in the geography field. At the same time these years include the last years of the Ottoman State and the first years of the Turkish Republic. The very important political events that affect the world, such as the dissolution of the empire, the First World War and the emergence of a new state, coincide with the same time frame. The role of Atatürk as a soldier, commander and statesman on the developments in the period cannot be discussed.

The Period which starts with the foundation of geography department at Darülfünun in 1915 and eventuates with the establishment of Turkish Geography Congress in 1941 is divided into branches in itself. Events related to institutions were effective in this classification. These are the establishment of the Republic of 1923 and the transformation of Darülfünun to Istanbul University in 1933. During the period analyse, schools, prelector and works have been taken into consideration related to the geography, and the data have been created according to it. Thus, the general evaluation of the period has been made.

In this study, it has been researched within the framework of the classification named as "The Foundation and Organization of Modern Turkish Geography (1915-1941)" made by Gümüüşçü (2014). According to this, in the related years, the number of trained personnel, prelectors and schools has increased compared to the previous years and the universities have started to graduate. The researchers who have been sent abroad have started to return and have started to work, the prelectors, who came from abroad at various time periods, have provided to form and shape the geography formations.

Key words: Science in Atatürk time, history of geography, foundation of modern geography.

GİRİŞ

Bilim, toplumların birçok özelliğine bağlı olarak ortaya çıkan özgün bir bilgi üretim şeklidir. Bilimsel bilginin üretim işi, yani bilim, insanlık tarihi kadar eski olduğundan değişerek, dönüşerek ve çeşitlenerek günümüze kadar gelmiştir. Herhangi bir bilim dalının bütün tarihi içinde bir bölümünü incelemek, her şeyden önce, dönemin tanımlanabilir olmasına bağlıdır. Dönemin tanımlanması ise seçilmiş tarihler arasında kalan özelliklerinin ortaya konulması ile mümkün olabilir. Bu çalışma da coğrafya tarihi açısından bir dönem çalışmasıdır. Çalışmada tanımlanacak olan *Türk Coğrafyasının Modernleşmesi*, aynı zamanda *Atatürk Dönemi*, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş aşaması olaylarını da içine alan bir zaman dilimidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi dikkate alındığında, kuruluş aşamasını oluşturan bu dönem, ekonomik, siyasi, idari ve sosyal açıdan eski ile yeni arasındaki geçişi, değişmeyi, sona erme, yeniden başlama ve devam ettirme şeklinde gerçekleştirmiştir. Bu kısa açıklamalar dönemin hareketli niteliğinin vurgulanması bakımından önem taşır.

Bir toplumun bilimsel faaliyetler veya bilimsel bilgi üretimi bakımından ani şekilde diğer toplumların önüne geçmesi, ilkçağlardan bu yana birçok örnekle (Antik Yunan, İslam Dünyası ve Avrupa'da olduğu gibi) sabittir. Günümüze yakın dönemlerde (16. yüzyıldan sonra başlayan ve 20 yüzyılda zirveye ulaşan şekilde), birçok nedenden dolayı, Avrupa merkezinde bilimsel üretimlerin dünyanın diğer yerlerinden daha çok öne çıktığı ve hatta rakipsiz bir üstünlük oluşturduğu bilinmektedir. Bu gelişmeye kısaca göz atılırsa, Avrupa'da 13. yüzyılda başlayan düşünce hareketinin, 17. yüzyılla birlikte, bilimsel üretim hareketine dönüştüğü görülür.¹ Batı biliminin vardığı nokta, diğer toplumlar açısından son derece ulaşılmaz görünen bir yere doğru giderken, aynı yerde, 19. yüzyılda bilimsel bilgilerin tekniğe dönüşmesine tanıklık edilmiştir. O halde, Avrupa'da bilim tarihinin gelişim süreci, düşünce, bilimsel bilgi üretimi ve teknoloji şeklinde sıralı bir ilişki içinde gelişmiştir.² Kısaca değinilen bu süreç, Avrupa'da (bundan sonra Batı

1 Bkz. Richard S. Westfall, **Modern Bilimin Oluşumu**, çev. İsmail Hakkı Duru, TÜBİTAK Yay. (İlk basım 1977 Cambridge), 8. Basım, Ankara 1994. Alexandre Koyre, **Bilim Tarihi Yazıları**, çev. Kurtuluş Dinçer, TÜBİTAK Yayınları 7. Baskı. Ankara 2007; James E McClellan III, Harold Dorn, **Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji**, çev. Haydar Yalçın, Akıl Çelen Kitaplar Bilim Dizisi, Ankara 2007.

2 Avrupa'daki bilimsel bilginin üretim ve gelişim sürecinin kültürel birikimle ilişkilendirilmesi

kavramıyla adlandırılacak olan) böyle iken, dünyanın geri kalanında ve Osmanlı Devleti'nde farklı gelişmiştir.

13. yüzyılda henüz bir Osmanlı Devleti'nden söz etmek mümkün görünmese de Osmanlı'nın devam ettireceği İslam bilim geleneği zirvededir. Arap Devletleri'nin zayıfladığı ve İslam dünyasının başsız kaldığı bir zamanda ortaya çıkan Osmanlı Devleti, bu mirası devralmıştır. Osmanlı ile devam eden İslam Bilim geleneği yüzyıllar boyunca batıdan ayrı bir şeklide,³ Osmanlı sınırları içinde yaşatılmıştır. Ancak 17. yüzyılda gelinen noktada, batıda bilimsel faaliyetlerin yükseldiğinin fark edilmesi, 18. yüzyılda bilimin ne denli güçlü bir silah olduğunun kesinleşmesine doğru evrilir. 19. yüzyıl ise Osmanlı için tam bir değişim yüzyılı olur. Batının vardığı nokta, bir hedef kabul edilmiş ve bilimsel bilginin bir şekilde nakledilmesi, yerleştirilmesi ve uygulamalarda kullanılması çabası başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu konudaki kararlılığı, Tanzimat Fermanı (3 Kasım 1839), Birinci Meşrutiyet (23 Aralık 1876- 13 Şubat 1878), İkinci Meşrutiyet (23 Temmuz 1908) ile devlet yönetimine de aksetmiştir. Bu yolla çıkarılan kanunlar ve fermanlar, sadece idari konuda değil, ekonomik, sosyal ve toplumsal düzenlemeler de içerdiğinden kötü gidişin düzeltilmesinde çok boyutlu bir yaklaşım içermiştir.⁴ Ancak bilimsel aktivitenin bir toplumda yerleşmesi ve inkişaf etmesinin kısa sürede gerçekleşmesi beklenemez. Batının aynı süreci neredeyse üç yüzyıl içinde yavaş yavaş yaşadığını hatırlatmak gerekir.⁵ Üstelik burada konu edilen zaman diliminde, Dünya, başka nedenlerle, özellikle ekonomik ve siyasi bir kriz yaşamış, çıkan Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin sona ermesi

gerekir. Konu ile ilgili olarak bkz. Erdal İnönü, "Bilimsel Devrim ve Türkiye" **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, 2004, V/2, s. 103-116.

- 3 Burada Batıdan ayrı şekilde vurgusu Avrupa ile Osmanlı arasında iletişim kopukluğu ya da haberleşememe şeklinde algılanmamalıdır. Buradaki ayrılık ile temelde kültürel, özeldense Hristiyanlık ve İslam dünyası arasında birbirlerine koşut olarak çizilen doğal sınır kast edilmiştir. Osmanlı Batıdan gelen tüm bilgiyi, tüm hayatını şekillendiren İslam dini çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu durum da Hristiyan Avrupa ile Osmanlı arasında doğal bir bariyer oluşturmuştur. Ayrıntı için bkz. Remzi Demir, **Osmanlılarda Bilimsel Düşüncenin Yapısı**, Epos Yayınları, Ankara 2014.
- 4 Kısaca özetlenen konuyla ilgili olarak; Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlılar ve Bilim**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2010b; Ahmet Özer, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Siyasal Kurum ve Düşüncelerde Süreklilik ve Değişim**, Sis Yayıncılık, İstanbul, 2000; Demir, **a.g.e.**; Yavuz Unat, **Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010; Mahmut Ak, "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları," **TALİD**, 2004, 2/4, s.163-211.
- 5 İnönü, a.g.m., s.108.

ile sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti, büyük miktarda toprağını kaybetmiş olsa da, Anadolu'da verilen Milli Mücadelenin galibi, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türk Milleti olmuştur. Misak-ı Milli ile çizilen yeni sınırlar, yeni bir devletin oluşumunun en somut göstergesidir.⁶ Milli Mücadele yılları ve devamında Cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen sürede, 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi işlerin yürütülmesini sağlamış, 1923'te ilan edilen Cumhuriyet ile devlet resmi kimliğine kavuşmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, bir yandan birçok alanda yeni bir sayfa açılmış, öte yandan yüzyıllar boyunca devam eden bir gelenek göz ardı edilmemiştir. Daha önce var olan birikim ve kurumlar, Türkiye Cumhuriyeti ile bazı değişimlere uğramış ve geliştirilmiştir.

Çalışmanın genel çerçevesini 1915-1941 arasındaki Türk Coğrafyası çizerken, bu zaman aralığının önemli bir kısmını oluşturan Atatürk Dönemi de dikkate alınmıştır. Bu dönem içerisinde çok önemli kurumsal yenilik ve değişimler Atatürk'ün liderliğinde gerçekleşmiştir. Ancak çalışmada konu edilecek birçok olayın açıklanmasında daha geri ve daha ileri tarihlere atıflar olacaktır. Bilimin ilerlemeci (progressive) ve birikimli (cumulative) yapısı böyle bir genişlemeyi gerekli kılmıştır. Böylece, dönem 25 yıllık bir zaman dilimini kapsar. Çalışmada literatür taraması üzerinden elde edilecek olan bilgiler, nitel olarak değerlendirilmiş ve dönem ile ilgili coğrafya alanındaki gelişmeler ortaya konulmuştur. Atatürk Dönemi, Atatürk'ün doğrudan Milli Mücadele içinde bulunmasıyla başlayan ve vefatına kadar devam eden bir süreci kapsar. Bu durumda 1919 ile 1938 arasında kalan zaman dilimi Atatürk'ün liderliğinde yaşanan olaylardan oluşur. Birçok askeri, siyasi ekonomik ve toplumsal değişimlerin yaşandığı söz konusu tarihler arasında düşünsel zemin ve coğrafya tarihinin nasıl bir ilerleme gösterdiği temel sorudur. Dönem, eski ve yeni arasında gidip gelen fikirlerin, uzlaşmayı aradığı düşünsel çatışmalar hali olarak tasvir edilebilir. Bu durumun coğrafya çalışmalarında nasıl karşılık bulduğunun belirlenmesi gerekir. Dönemin genel olarak çok fazla değişimin yaşandığı, kısa sürelerde birçok atılımın gerçekleştirildiği hareketli bir yapısı vardır. Bu nedenle, tarihi süreçte, mümkün olduğunca coğrafya merkezinde bilimi etkileyebilecek faktörler dikkate alınmıştır. Atatürk Dönemi,

6 Burada **yeni** kavramının Avrupa'da yenedünyaların keşfi, yeni düşünceler, yeni inançlar, yeni bir yaşam, yeni bir devlet düzeni şeklinde tüm benliği saran bir olgu olarak ortaya çıktığı görülür. Avrupa'daki düşünsel gelişimin çıkış noktası olan çok önemli bir motivasyondur. Latince **Novus** kelimesi yeni düzen ya da yeniden doğma anlamında kullanılan (<http://dictionary.reference.com/browse/novus-ordo-seclorum>) bir kelimedir. Ortaçağ'dan çıkan Avrupa, Yeniçağ'da bu düşüncenin etkisi ile hareket eder.

coğrafyanın bugünkü kurumsal ve bilimsel kimliğinde büyük rol oynayacak gelişmelerin incelemesi ve ortaya çıkarılmasını sağlayacak kritik bir özelliğe sahiptir.

Bilimsel çalışmaların ortaya çıkmasında gerekli olan bağlam unsurları, toplumsal-ekonomik şartlar, eğitim -yönetim biçimleri, düşünsel arka plan hazırlığı ve başka bilim mecraları ile iletişim durumları olarak kısaca özetlenebilir. Genel bir bilim tarihi taraması yapıldığında, bilimsel olarak ilerleyen toplumların, sayılan bu unsurlar açısından da ilerlemiş oldukları açıkça görülecektir. Ancak burada hangi alanda ilerlemenin, itici güç olarak diğer alanları ilerlettiğine dikkat edilmelidir. “*Bacon’un dediği gibi, bilginin güçle örtüştüğüne inanıyorsanız, o zaman ulusun güçlenmesi için araştırma yaparak bilgisini artırması gerektiğini görürsünüz. ‘Gelirim arttıkça araştırmaya daha fazla ödenek ayırırım demek yerine, araştırmaya daha çok ödenek ayırırım ki gelirim artsın’ dersiniz.*”⁷ Bu sarmalın nasıl olduğunu tartışmak yerine, çalışmanın şekillendirilmesinde etkili bir düşünce olarak; bilimsel gelişmenin bireysel olarak hemen her toplumda olabileceği, ama sürekliliğin devlet ve toplum destekli olarak gerçekleşebileceği, aksi halde, zayıf kişisel girişimler olarak kalacağını belirtmek yeterli bulunmuştur. Dolayısıyla da ilgili döneme bakarken, bilimsel gelişmeleri devlet ve toplum boyutlarıyla da değerlendirmeye almak gerekecektir. Öncelikle Türk Coğrafyasının modernleşmesini içeren zaman diliminin en önemli odağını oluşturan Atatürk Dönemi düşünce ve bilim hayatını şekillendiren faktörler kısaca değerlendirilecek, ardından bu genel etkiler dahilinde şekillenen coğrafya bilimindeki gelişmeler, yukarıdaki bakış açısının yönlendirmesiyle, okullar, hocalar ve eserler bağlamında ele alınacaktır.

1. Genel Olarak Atatürk Dönemi Düşünce ve Bilim Dinamikleri

Atatürk Dönemi düşünce hayatının şekillenmesinde, daha önceki Osmanlı Dönemi’nin etkisi kaçınılmazdır. Tanzimat’tan beri özlenen yeni insan tipi ya da düşüncesi, gelişmeler ışığında, Cumhuriyet’in getirdiği değişim rüzgârı sayesinde vücut bulma şansı kazanmıştır. Bilimsel çalışmaları kültürel birikimin ne derece desteklediğini soran İnönü (2004), bilimsel devrimlerin öncesinde toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik ön hazırlıkların olduğunu, Avrupa’dan verdiği örneklerle gösterir. Aynı çalışmada İnönü, önemli iki noktanın da altını çizer ki bunlardan biri *zaman* diğeri buna bağlı olarak ortaya çıkacak olan *toplumsal bilinç*

7 İnönü, a.g.m., s.115.

oluşması durumudur.⁸ Bu nedenledir ki Atatürk Dönemi düşünce dinamiklerinin çimlenme ve filizlenme süreci, neredeyse yüz yıl geriye kadar uzanır. Ancak, Osmanlı'da yetişen birçok fikir adamının, cumhuriyetle birlikte fikirlerini daha rahat uygulama imkânı bulduğu da bir gerçektir. Örneğin, Ziya Gökalp düşünce sisteminin Atatürk Döneminde canlı şekilde hayata geçmiş olduğu görülür. Türk Dilinde yapılan düzenlemelerde, Türk Tarihinin araştırılması çalışmalarında ve Milli Eğitimde bu düşünce sisteminin izleri görülebilir. Bu dönemde düşünce hayatının en önemli dinamiklerini, Ziya Gökalp, Falih Rıfkı [Atay], Köprülüzade Mehmet Fuad, Mehmet Emin [Erişirgil], Hamdullah Suphi [Tanrıöver], Ağaoğlu Ahmet gibi Osmanlı'dan yetişen âlimler oluşturur.⁹ Bu âlimler, gerek gazete yazıları ve diğer yayınlarıyla, gerekse Atatürk ile yapılan toplantılara katılarak, dönemin fikir hayatını etkilemiş ve yönlendirmişlerdir. “*Cumhuriyet, Osmanlıyla ne tam bir kopuş ne de devamlılık içindedir; Cumhuriyet bir anlamda Tanzimat'la başlamış İslahat ve Meşrutiyetle süren yenileşme arayışının son noktasıdır denilebilir*,”¹⁰ Kazancıgil'in bu görüşü, bir yandan değişimin varlığını işaret ederken öte yandan sürekliliğe de vurgu yapar.¹¹ Kısacası Atatürk Dönemi bilim ve düşünce dinamiklerinin önemli bir parçası olan bilim ve fikir adamları, Osmanlı Devleti'nin son iki yüzyılı boyunca şekillenen değişme ve yenileşme hareketlerinin bakiyeleridir.

Atatürk Dönemi'nde değişim ve yenileşme kavramlarının kökleri, yukarıda belirtildiği üzere, Tanzimat Dönemi'ne uzanır. Tanzimat kelimesi, Arapça bir kelime olup, tanzim kelimesinin çoğuludur. Tanzim ise nizam kelimesinden üretilmiş, kökü nazım olan, düzenlemek, tertip etmek sıraya koymak anlamları taşır. Ancak bir terim haline gelmiş olan Tanzimat'ın “*1839'da Reşit Paşa'nın öncülüğünde devlet yönetiminde, toplumsal yaşamışta, düşünde Batı'ya yönelik dönemine verilen ad*”¹² olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Bu noktada Batının Yeniçağ başından itibaren yaşadığı *novus* hareketini de hatırlatmak gerekir.¹³ İşte sıklıkla

8 Bkz. İnönü, a.g.m., 2004.

9 Burada sayılamayan bir çok fikir adamı hakkında daha ayrıntılı bilgi için; Mehmet Kaplan vd. **Atatürk Devri Fikir Hayatı I-II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981; Demir, a.g.e.

10 Süreklilik konusu ile ilgili, Aykut Kazancıgil, **Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji**, Etkileşim Yayınları İstanbul, 2007, s.51.

11 Kazancıgil, a.g.e. s.51.

12 **TDK Sözlüğü**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&carama=kelime&guid=TDK.GTS.

13 bkz. dipnot 5.

vurgulanan *Osmanlı'da yenileşme* düşüncesi tam olarak batılılaşma anlamına gelmektedir. Batı ülkelerinin ulaştığı bilim seviyesi ve onun sağladığı imkanlar yeni kurulan cumhuriyetin de en önemli hedefini oluşturmuştur. Atatürk Dönemi düşünsel hayatının en önemli dinamiği olan *Batılılaşma* fikrinin, Osmanlı'dan miras kaldığı açıktır. Ancak, Atatürk Dönemi'nde batı ile kurulan temaslar her açıdan artmış, daha önce hata olarak görülen uygulamalar yerine, yeni yollar denenmiş farklı çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Her şeyden önce, değişimin önündeki en önemli engel olarak görülen, devletin kurumsal yapısında köklü değişiklikler yapılmıştır. En başta da yönetim şekli olarak cumhuriyetin kurulması gelir. Cumhuriyet yönetiminin düşünsel ve bilimsel hayattaki izdüşümleri, daha özgür bir düşünme ortamının doğması, yenilikçi fikirlerin destek görmesi şeklinde olmuştur. Batılılaşma yolunda, batı ile olan ilişkiler yeniden yeni bir devlet kimliği ile kurulmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet ile birlikte, Osmanlı'dan beri uygulanan, Avrupa'ya öğrenci göndermek ve batıdan çeviriler yapmak gibi bazı batılılaşma hareketleri de devam ettirilmiştir.¹⁴ Bilimsel ilerlemenin düşünsel boyutu da dikkate alınarak, bilim, edebiyat ve diğer alanlarda çeviriler yapılmış, batı medeniyetinin, kendini onunla birlikte açıkladığı Eski Yunan Dünyası da göz ardı edilmemiştir. Dönemin en önemli felsefi akımı Bergson ve Nietzsche gibi batılı filozofların savunduğu, akıldan çok hayatı esas alan görüştür. Bu akım, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde dikkate değer bir karşılık görür ve dönemin ünlü Hayat Dergisi de bunun simgesi gibidir. Bu görüş, insanın iyi eğitilmesi, iyi bir yaşam sürmesi ve bunun için gerekli ekonomik gücün elde edilmesi için her şeyin yapılmasını gerektirir.¹⁵

Düşüncelerin odaklandığı unsur *yeni insan* tipi oluşturma hareketidir.¹⁶ Yeni düşüncelerin filizleneceği yeni insan, Türk Ulusu'nu oluşturacaktır. Anadoluculuk olarak da belirtilen mekana bağlı milliyetçilik anlayışının 1918 yılında ortaya çıkması¹⁷ buna bağlı olarak da sınırları belli bir mekan üzerinde yaşayan insanlar arasında bağlar oluşturma çabası, Milli Mücadele'nin de temel dayanak noktası

14 Bkz. Klaus Kreiser, "Batıdan Bilgi Transferinde Üç Örnek Bilim Dalı, Üç Yöntem: Zooloji, Kimya, Coğrafya", **Osmanlılar**, 8. C, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.631-636.

15 Kaplan vd. **a.g.e.** s.XXVII.

16 Ayrıntı için bkz. Kaplan vd, **a.g.e.** s.XXIX.

17 Ayrıntı için bkz. Osman Gümüşçü, ve Tahir Kodal. "Milli Mücadeleyi Destekleyen ve Bilinmeyen Bir Coğrafya Eseri: Anadolu," **Erdem**, 2008, 52, s.137-182.

olur.¹⁸ Bu düşünce tarzı başta Halide Edip olmak üzere Mehmet Akif gibi birçok yazar ve düşünürün yazılı ve sözlü destekleriyle tüm yurt sathında yayılmıştır. Zaferle çıkılan savaşın ardından, yeni toplumun nasıl şekilleneceği ise Ziya Gökalp'in 1922'de İleri gazetesinde yazdığı şu satırlarında açıktır. *"İstiklal mücadelesi Cihad-ı asgarımızdı. Onu bitirince cihad-ı ekberimiz olan tekamül mücadelesine başlayacağız. Fakat bu mücadeleden çok uzun sürecektir. Demek ki daima milli bir Misakımız mevcut olacaktır."*¹⁹ Bu düşüncelerin halkta yeni dinamikler oluşturacağı kuşkusuzdur. Dönemin fikir hayatını koruyan şekillendiren ve devamlılığı sağlayan faktör, devrimler başlığı altında, kanunlarla, kurumlarla, toplumsal ve ekonomik uygulamalarla ilgili yapılan bir dizi somut değişim adımlarıdır. Bu adımlar daha sonradan Atatürk İlkeleri olarak anılacak olan ve tüm bu düşünsel ortamı özetleyen bir fikir algoritmasına dönüşür.

Dönemde yaşanan bilimsel gelişmeler, öncelikle devletin kurucusu ve yöneticisi durumunda olan Atatürk'ün bilime bakış açısı ile de yakından ilgilidir. Atatürk Batının gelişmişliğinin temelinde bilimin olduğunu çok iyi bilmektedir.²⁰ Bununla bağlantılı olarak atılacak bütün adımların, bilimin gelişmesine katkı sağlaması gerektiğini her fırsatta vurgulamaktan çekinmez. Henüz Cumhuriyet ilan edilmemiş ve düşmanla savaş hali devam ediyorken toplanan Maarif Kongresi (1921) başta olmak üzere, eğitimcilerle buluşmasında, bilimin, ilerlemenin tek yolu olduğunu ifade etmiştir. *"Dünyada her şey için maddiyat için, maneviyat için, muvaffakiyet için en hakiki yol gösterici ilimdir fendir."*²¹ Böylece Atatürk,

18 Gümüüşçü, Kodal, a.g.m., s.144.

19 Kaplan vd. a.g.m., s.33.Gazete için bkz. **İleri**, nr.1679, 8 Teşrin-i evvel 1338/1922.

20 Esin Kahya, H. Gazi Topdemir, "Cumhuriyet Döneminde Bilim," **Türkler Ansiklopedisi**, s.871-894, 17. C, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.874.

21 Bu cümlemin bulunduğu konuşma bölümü şöyledir: "Efendiler; Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaffettir, cehalettir, dalalettir. Yalnız, ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbik kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. Çok mesut bir his ile anlıyorum ki, muhataplarım bu hakikatlere nüfuz etmişlerdir. Mes'udiyetim yükseliyor. Şununla ki, muhataplarım tahtı talim ve terbiyelerinde bulunan yeni nesli de hakikatin nurlarıyla tulûna müessir, amil olacak surette yetiştireceklerini vaad etmişlerdir. Bu, cümlemiz için iftihara şayan bir noktadır." 22. IX.1924 tarihinde Samsun İstiklal Ticaret Mektebinde Öğretmenler tarafından verilen çay ziyafetinde Atatürk'ün yaptığı konuşmanın bir bölümüdür. Kemal Aytaç, **Gazi M.Kemal Atatürk Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, N:4, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1984, s.55.

devletin gelişmesi için atacağı tüm adımlarda bilimsel gelişmeyi desteklemeyi temel bir prensip edinmiştir.

Bu yıllarda ortaya çıkan gelişmeler de bu düşünceler bağlamında şekillenir. Bilimin en önemli var edicisi ve devam ettiricisi olan okullar her düzeyde çok fazla önemsenmiştir. Burada diğer okullardan ziyade, bilimsel çalışmaların esas üretilme alanı olan üniversiteler konusuna kısaca değinmek gerekir. Daha önce de belirtildiği gibi Avrupadaki gelişmelere yetişme çabası, Cumhuriyetten çok daha önce Osmanlı döneminde başlamıştır. Batılı tarzda eğitim veren üniversitenin temelleri de yine çok önceden atılmıştır. İlk üniversite olarak nitelenebilecek Dârül Funûn-u Osmani (1863)²² tam olarak eğitim hayatına ne yazık ki kurulmasından yıllar sonra başlayabilmiştir. Birçok değişim, kapanma ve yeniden açılma aşamalarının ardından²³ faaliyete geçen bu kurum, yeni Türkiye Cumhuriyeti döneminde de bazı düzenlemelerle devam etmiştir. Darülfünun (Dârü'l-Fünûn)'a 1 Nisan 1924'te tüzel kişilik verilmiş, 7 Ekim 1925'te ise bilimsel ve idari özerklik alarak, teşkilatı içindeki medreseler fakülte adını almıştır.²⁴ Konu dâhilinde 1933 Üniversite Reformunu da bu düzenlemelere eklemek gerekir. Zira daha sonra kurulacak olan üniversiteler için de temel olacak bir şablon bu suretle oluşturulmuştur.

Darülfünun, Cumhuriyet sonrasında da hayatına devam etse de istenen niteliklere ulaşamadığı görülür. Çünkü bu dönemde Darülfünun'un durumuna iki önemli eleştiri getirilmiştir. Bunlardan biri, inkılaplara karşı olumsuz tavır takınması, diğeri ise ciddi ve topluma yararlı bilimsel çalışmalar yapmamasıdır.²⁵ Bu eleştiriler Darülfünun'un yenilenmesinin yolunu açmıştır. Üniversite Reformu için yurt dışına öğrenciler gönderilmiş,²⁶ ülkedeki durumu belirlemek adına da

22 Verilen ilk fizik dersi ile başlayan derslerde, Darülfünun'un öncelikli hedefi, her çeşit ilmi ve tekniği öğretmek olarak belirlenmiştir. Darülfünun'un bir diğer hedefi ise, devlet dairelerinde çalışmak isteyenlere gerekli bilgiyi sağlamaktır (Bilsel, 1943)'den aktaran, Yücel Namal ve Tunay Karakök, "Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)," **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, 2011, C 1, S 1, s.027-035, s.29.

23 Dârü'l-Fünûn-u Osmani (1863), Dârü'l-Fünûn-u Sultani (1870) ve Dârü'l-Fünûn-u Şahane (1900) olarak isimleri değişmiştir.

24 Kahya, Topdemir, **a.g.e.** s.875.

25 Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, PegemA Yayıncılık, 10.Baskı, Ankara 2006, s.358.

26 "1927-1928 eğitim döneminde 42, 1928-1929 eğitim döneminde 170 ve 1929-1930 eğitim döneminde de 288 öğrenci yurtdışına gönderilmiştir." Bkz. Ali Rıza Erdem "Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası," **Belgi (Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi)**, 2012, S 4, Yaz/II, s.376-388. s.377.

İsviçre Cenevre Üniversitesi pedagoji uzmanı Profesör Albert Malche Türkiye'ye davet edilmiştir.²⁷ Malche'nin 1932'te dönemin Milli Eğitim Bakanı'na verdiği rapor ve diğer gerekçeler doğrultusunda hazırlanan yasa, 31 Mayıs 1933'de TBMM'de onaylanmıştır.²⁸ Bu süreçte, Ankara'da 1925'te Hukuk Mektebi ile 1930'da Ziraat Enstitüsü kurularak faaliyetlerine devam etmiştir. Üniversite Reformu'nun ardından, 1935'te Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1943'te Fen Fakültesi, 1945'te Tıp Fakültesi, 1949'da İlahiyat Fakültesi²⁹ kurulmuştur.

Türk Tarihi'nin araştırılması, Türk Dili'nin ve coğrafyanın önemle bilimsel çalışmalara konu edilmesi Atatürk Dönemi'nin bir diğer önemli vurgusudur. Bu amaçla 1931'de kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti,³⁰ de aynı şekilde, kültüre ve bilimsel çalışmaların üretilmesine destek oluşturma amacı gütmektedir. Türk Dil Kurumu'nun 1932'de kurulma gerekçesi de aynı düşüncedir. Sonrasında kurulan, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935) de batıdaki örnekleri gibi bir edebiyat fakültesi olmak yerine adında açığa çıkan, dil, tarih ve coğrafya vurgusu ile Atatürk'ün Cumhuriyet döneminde başlattığı, bu alanlarının kurumsallaştırılması çabalarının son halkalarından biri olmuştur. *"Fakülte için ilk ismin Tarih-Coğrafya yazdırmasının sebebi şudur. Coğrafya ile Tarih sıkı işbirliği içindedir. Bilhassa iki bilginin paralel gitmesinin ve coğrafi şartların izahı yapılmadan, harita rehberliğinden mahrum bir tarihin hiç işe yaramadığını kabul ederdi."*³¹ Yeni Türkiye'de bilimsel gelişmenin hızla ve bir an önce sağlanması için dil, tarih ve coğrafyanın

27 Akyüz, **a.g.e.** s.358; **Erdem**, a.g.m., s.377.

28 TBMM 31 Mayıs 1933'de İstanbul Darülfünun'un yerini alan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı "İstanbul Üniversitesi" ni 2252 sayılı yasayla onayladı. Bu yasaya göre: (1) Rektör, Milli Eğitim Bakanı'nın önerisi üzerine üçlü kararnameyle, (2) Dekanlar, rektörün önerisi ve Milli Eğitim Bakanı'nın kararıyla, (3) Profesörler ise Fakülte Kurulu'nun tespit ettiği 3 aday arasından Milli Eğitim Bakanı'nın kararıyla atanmaktaydı. Yasayla Türk yükseköğretimi "Kıta Avrupası Modeline dayandırılmıştır. (Gökberk, 1997; Gürüz, 2001; Korkut, 2001: 260; Demirtaş, 2008: 165)'den alıntılan **Erdem**, a.g.m., s.382.

29 Ankara'daki bu fakülteler, 13 Haziran 1946'da Ankara Üniversitesi kurularak bir çatı altında toplanmıştır. Kahya ve Topdemir, **a.g.e.** s.876.

30 Bu cemiyet, Osmanlı döneminde kurulan 'Tarih-i Osmanlı Encümeni'nin Türk Tarihi Encümeni olarak 1927'de yeniden düzenlenmesi, 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti olarak kurulması ve 1936'da Türk Tarih Kurumu olarak adlandırılması aşamalarından geçer. Mehmet Öz, "Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bilimler" **Türkler Ansiklopedisi**, 2002, S.895-900, 17. C, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. s.295.

31 <http://www.tck.org.tr/kurumsal/tr/kurumsal-yapi/ataturk-ve-turk-cografya-kurumu>

bir arada ele alınıp değerlendirilmesi ve bu konudaki araştırmaların artırılması gereklidir.³²

“Türk Tarih Kurumu, ilk kurulduğu sene, derhal bir tarih atlası bastırılmış (Harita Umum Müdürlüğü) ve coğrafi tetkiklerin tarihe temel teşkil etmesi lüzumlu addedilmiştir. Mesela Türklerin anayurdu orta Asya'nın kuraklık hadisesinin, ancak coğrafi ve jeolojik tetkiklerle mümkün olduğu kabul ediliyordu. Fakat bir de yurdumuzun coğrafyası, bizler tarafından tetkik edilip yazılmalı idi. Bu münasebetle şunu hatırlıyorum. Fakülte kurulurken programları üzerinde konuşulduğu esnada, Prof. Muzaffer GÖKER'e (Fakültenin ilk dekanı) Atatürk, coğrafya tedrisatı ve tetkikleri için uzun bir not yazdırmıştı. Orada tespit ettirdiği fikirlerde coğrafyanın dershaneden ziyade, arazi üzerinde hoca ve talebenin çalışmaları ve müşahedelerinin esas alınması lazım geldiği ve yeni metotlara göre tetkikten geçecek bir Türkiye Coğrafyasının yazılması idi. Hatta Tarih gibi Coğrafya Kurumu'nun kurulmasını düşünen Atatürk, bu uzun notların sonunda, fakülte açıldıktan sonra ihtiyaca göre böyle bir teşekkülün lüzumu belli olacaktır demiştir. Bu notun bulunup yayınlanması çok ilgi çeken tarihi bir belge olacaktır sanırım.”³³

Böylece Atatürk Döneminde bilimsel çalışmaların yapılması önünde engel teşkil edebilecek tüm faktörler bertaraf edilmeye çalışılmış, gerekli kurumlar tesis edilmiş, kanunlar çıkarılmış ve her vesile ile halkın da bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Coğrafya kurumunun kurulması düşünülmüş, ama bu dönemde hayata geçememiştir. Tüm bu gelişmeler, Atatürk'ün devlet eliyle coğrafyaya verdiği destek sonucu ortaya çıkmıştır. Onuncu Yıl Nutku da bu hedeflerin bir özeti şeklinde, bizzat Atatürk tarafından halka ulaştırılmıştır.³⁴

Bu dönemin yarattığı ivmelenmenin sonucunda Türkiye'de uluslararası başarılar elde etmiş bilim adamları yetişmiştir. Bunlar hemen aynı döneme denk gelen, Cahit Arf, Ahmet Cemal Eringen, Ratip Berker, Mustafa İnan, Turhan Onat, İhsan Ketin, Sırrı Erinç, Feza Gürsey, Asım Orhan Barut, Behram Kurşunoğlu, Oktay Sinanoğlu, Gazi Yaşargil gibi bilim adamlarıdır.³⁵ Buraya kadar Atatürk

32 Afet İnan'ın notlarından alınan bu bilgiler de o dönemdeki coğrafya anlayışını açıkça yansıtır.

33 Afet İnan, “D.T.C. Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S 1, s.2-16, Ankara 1957, s.7-8.

34 Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (Söylev)**, İnkılap Kitapevi, İstanbul. (İlk basım 1927, Tayyare Cemiyeti), Ankara 2009.

35 Kahya ve Topdemir, **a.g.e.** s.880.

Dönemi bilimsel gelişmeleri kısaca özetlendi. Ancak Atatürk Dönemi tarih aralığı olarak 15 yıl olmasına rağmen, dönemin olaylarını eksiksiz takip etmek son derece güçtür. Bu nedenle burada verilen bilgiler dönem hakkında sadece fikir verici nitelikte olabilir.

Bir döneme ait bilimsel gelişmelerin okunmasında, döneme hakim olan düşünce akımları, bu akımların savunucusu, yayıcısı olan okullar, ilgili diğer kurumlar, bilim adamları ve eserlerin önemli rol oynadığı açıktır. Dolayısıyla da coğrafya biliminin durumu da mutlaka bunlarla ilişkili şekilde gelişeceğinden değerlendirilmeler bu alanlar üzerinden yapılmıştır.

2. Modern Coğrafyanın Gelişimi (1915-1941)

Bilim dalında modernleşmenin şekilsel ve düşünsel tabanda değerlendirilebilecek birçok ölçütü vardır. Ancak Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk dönemleri için modernleşme, kurumlar üzerinden takip edilen bir kavram olmuştur. Modernleşmenin yukarıda da belirtildiği gibi Batı ile yakından ilgisi vardır. Coğrafya için Darülfünun'da ilk coğrafya bölümünün kurulması, modernleşmenin başlangıcı olarak kabul edilir. Böylece, Türk coğrafya tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.³⁶ 1915-1941 arasında kalacak olan bu dönemi, kendi içinde 1915-1923, 1923- 1933 ve 1933-1941 şeklinde ayırmak gerekir. Belirtilen bu dönemler doğrudan coğrafyada olan gelişmeler dışında, coğrafyayı da etkileyen kurumsal değişimlerdir. 1915'te Darülfünun'da coğrafya bölümünün açılması, Türk Coğrafyası için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra Cumhuriyetin kurulmasına kadar coğrafyanın bilimsel ve fikir bazında ilerleyen

36 Türk coğrafya tarihinin dönemlendirilmesi konusunda ayrıca bkz. İ. Hakkı Akyol, "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", **Tanzimat I**, İstanbul 1940, s. 511-571; İ. Hakkı. Akyol, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya II: Meşrutiyet Devrinde Coğrafya", **Türk Coğrafya Dergisi**, S 2, Ankara 1943b, s. 121-136; İ. Hakkı Akyol, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya III: Cumhuriyet Devrinde Coğrafya", **Türk Coğrafya Dergisi**, S 3, Ankara 1943 c, s. 247-276; İ. Hakkı Akyol, **Umumi Coğrafya**, İÜ. Edb. Fak. Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı, No: 13, İstanbul, 1951; Sırrı Erinç, "Coğrafya", **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim**, TÜBA Yayınları, Ankara 1997, s. 51-55; Sırrı Erinç, **Elli Yılda Coğrafya**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 11. Ankara 1973; Asaf Koçman, "Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları", **Ege Coğrafya Dergisi**, S 10, İzmir 1999, s. 1-14; İlhan Kayan, "Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi, Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler", **Ege Coğrafya Dergisi**, 11, İzmir, 2000, s. 7-22.

seyrinin, henüz açığa çıkarılmamış birçok belge ve bilginin de varlığı hatırlanarak, savaş yıllarında çok önemli görevler üstendiği de bilinmektedir. Örneğin, Gümüşçü ve Kodal (2008)'in ortaya çıkardıkları eserde, savaş yıllarında bile coğrafyacıların çeşitli üretimlerde buldukları görülmüştür.³⁷ Coğrafyanın bu dönemde milliyetçilik fikrinin yerleşmesinde görev alacak bir mekan anlatımı üslubuna sahip olması, vatan kavramının içeriğini doldurmada gerçek alan bilgilerini, uygun anlatım tarzı ile halka öğretme ve sevdirmeye görevinde olması, düşünce dinamiklerini etkileyen bir unsur halindedir. Bu coğrafyanın modernleşmesi aşamasında pratikte karşılık bulduğu bir alan olarak ilk kez ortaya çıkan bir durumdur ve bu dönemde başlamıştır. Daha sonraki yıllarda, yani cumhuriyet sonrasında, ortaöğretim Coğrafya derslerinin genel amaçları içinde, “öğrencilere vatan sevgisi kazandırmakla görevli” olduğu maddesi yer alır.³⁸ Milli Mücadelede görev alan coğrafya bilgisi, yeni kurulan cumhuriyetin devamlılığının sağlanması, vatan ve yurt sevgisinin oluşturulması noktasında da rol oynamıştır. Elbette, Gümüşçü ve Kodal (2008)'in ortaya çıkardıkları eser gibi henüz incelenmeyen daha birçok eserin incelenmesi bu tür bilgilerin netleşmesini sağlayacaktır.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, savaş ortamı devam ederken bile coğrafya eserlerinin hazırlanıyor olması yukarıda işaret edilen coğrafyanın modernleşme sürecinin fasilasız sürdüğünü gösterir. 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle eğitim ve bilim kurumları önemli değişimler geçirmişlerdir. 1933 itibarıyla Darülfünun'dan üniversiteye geçiş gerçekleşmiş, kurum yeniden yapılanmıştır. 1941 ise yine bir kurumsal hareketi temsil eder ki o da Türk Coğrafya Kongresinin toplanmasıdır. Bu nedenle 1915-1941 dönemi belirtilen bu önemli gelişmelerin belirlediği alt dönemlere ayrılarak değerlendirilmiştir. Öncelikle Cumhuriyetin kuruluşuna kadar olan ilk kısım ve ilgili gelişmeler ele alınacaktır.

1915-1923 arasında kalan dönemde yaşanan en önemli olay dönemin de başlangıcını oluşturan Darülfünun'da coğrafya bölümü kurulmasıdır. “*Bir bilim dalının temeli, o konuda uzmanlaşmayı sağlayacak bir eğitsel örgütlenmeye sahip*

37 Eserin kaleme alındığı tarih tam olarak bilinmese de Milli Mücadele yıllarında kaleme alındığı açıktır. Büyük Taarruz sonrası gelişmelerden söz etmemesi, yazılış tarihinin 1921- 1922 olduğu kanaatini uyandırmıştır. Eserin yazarı, Ön Yüzbaşı Mustafa Niyazi Erenbilge'dir. Daha fazlası için bkz. Gümüşçü ve Kodal, a.g.m., s.144.

38 2005 Öğretim Programı tutum ve değerler kısmında “vatan bilinci ve ona ait değerlere sahip çıkma bilinci kazandırma” ifadesi geçer. Bkz. Servet Karabağ, “Coğrafya Öğretmenlerinin Mesleki Sorumlulukları”, **Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi**, Gazi Kitabevi, 2007, s. 271-289, (Ed. Servet Karabağ, Salih Şahin), Ankara s.275.

olmasıdır” görüşünde olan Preston E. James’e (1972) göre, coğrafyada böyle bir örgütlenme dünyada ilk kez 1874’te Almanya’da üniversite coğrafya bölümlerinin açılmasıyla başlamıştır. İngiltere ve ABD ise bu konuda biraz daha geride kalmış ve esas gelişme sürecine 20. yüzyıl başlarında girmişlerdir. 1874’ten önce Avrupada coğrafya, ya amatör meraklılar tarafından ya da başka alanlarda yetişmiş bilim adamları tarafından araştırılan bir konu halindedir. Bu dönemleri 15. yüzyıla kadar giden ve keşiflerin de etkisiyle ortaya çıkan bir ön hazırlık evresi olarak kabul etmek gerekir. Ama 19. yüzyılın ilk otuz yılında, tüm Avrupadaki entelektüel faaliyetlerle meydana gelen bilgi birikimi, çok çeşitli akademik toplulukların kurulması yolunda da bir başlangıca yol açmış ve yüzyılın son çeyreğinde bunların sayıları çok artmıştır. Coğrafya bölümlerinin açılması ve coğrafya öğretim üyelerinin tayini yanında, ünlü coğrafya dergilerinin de örneğin, *Annales de Geographie*, *Erdkunde*, *Geographical Journal* gibi sayı bakımından artışları ve iyice kök salmalarıyla, Avrupa kendi uzmanlaşmış kurumlarına sahip olur. Böylece coğrafya, James’e göre, Humboldt ve Ritter’in temsil ettiği “klasik dönemi” bitirir ve yaklaşık 1945’e kadar sürecek “modern dönemine” başlar; 1945’ten sonra ise “çağdaş” dönem” içine girilir.³⁹ Almanya’da coğrafyanın ilk ve orta eğitim seviyesinde yaygınlaşmasının da kısmen etkisiyle, akademik coğrafyanın bir üniversite konusu olması devletin onayını almıştır. 1871’de Leipzig ve 1873’te Halle’de coğrafya kürsüleri kurulmuş, 1874’te de Prusya Hükümeti tüm devlet üniversitelerinde bu tür kürsüler kurulmasını kararlaştırmıştır. 1871-1880 arasında Almanya’da 11 kürsü kurulurken, 1914’e kadar coğrafya kürsülerinin sayısı 23’e yükselmiştir.⁴⁰ Fransa üniversitelerinde ilk coğrafya kürsüsü, tarih ile birlikte 1809 yılında Sorbonne’da kurulmuş, bağımsız bir coğrafya kürsüsü ancak 1892 yılında aynı üniversitede “Sömürge Coğrafyası” adıyla ortaya çıkmıştır. 1893’de de Lille’de daha sonra bağımsız bir coğrafya enstitüsüne dönüşecek olan bir başka coğrafya kürsüsü kurulmuştur.⁴¹

Yukarıda da belirtildiği üzere, bir bilim dalının temeli, o konuda uzmanlaşmayı sağlayacak bir eğitimsel örgütlenmeye sahip olması ile atılır. Avrupada bu kurumsallaşmanın ve örgütlü yapıların daha önce kurulduğu bilinmektedir. Oysa aynı süreç Türkiye’de çok daha sonra, ancak dördüncü girişimde 1900 tarihinde

39 Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, **Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan**, Çantay Kitabevi, İstanbul 2002, s.129-130.

40 Tümertekin ve Özgüç, **a.g.e.** s.136.

41 Tümertekin ve Özgüç, **a.g.e.** s.142.

devamlılık kazanabilen Darülfünun'da, 1915 yılında coğrafya bölümünün açılması ile başlayacaktır. Üstelik bu başlangıç, aşağıda da görüleceği gibi, başta siyasi ve ekonomik sıkıntılar olmak üzere, Darülfünun'un birkaç defa kapanıp tekrar açılması yüzünden bir türlü verimli, işler hale getirilemez. Buna rağmen, Türk coğrafyası, bu tarihten sonra, kişilerin ilgi ve yakınlıklarına göre coğrafya bilimi üzerinde çalışmaları keyfiyetinden uzaklaşma yoluna girer. Bu sayede artık kendinden sonraki coğrafyacı nesilleri yetiştirerek geleceğini garantiye almış ve mesaisinin tamamını bu bilime ayıran kimselerin olması, eskiye oranla kıyaslanamayacak kadar hızlı gelişme kaydetmeye yol açar. İşte bu yüzden bir coğrafya bölümünün kurulmuş olması sadece kurumsal bir faaliyet değil, aynı zamanda bilimsel bir gelişim hareketine de dönüşmüştür. Bu noktada son derece önemli görülen Darülfünun'un kuruluşu ve ilgili olaylar daha önce ifade edilmişti. Burada kısaca hemen 1915 öncesi gelişmeler hatırlatılarak coğrafya bölümü açılması öncesi hangi hazırlıkların yapıldığı üzerinde durulacaktır.

1900 yılında, Darülfünun'da açılan üç şubeden biri olan Edebiyat şubesinde (diğerleri Fen ve İlahiyat) okutulan dersler arasında başlangıçtan beri coğrafya dersleri (Coğrafya-yı Umumi ve Osmani ve Umrani ve Ticari) vardır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, eğitim planlamalarında ve eğitimin her kademesinde ıslahat öngörülmüştür. II. Meşrutiyet'in ardından ilk olarak Darülfünun-ı Şahane'nin adı Darülfünun-ı Osmani olarak değiştirilmiş ve öğrenci sayılarındaki sınırlamalar kaldırılmıştır. Özellikle 1910 ve 1912 yıllarında iki defa Maarif Nazırlığı⁴² yapan Emrullah Efendi'nin yükseköğretime öncelik vermesi, eğitimin son merhalesi olarak kabul edilen Darülfünun'un daha da önem kazanmasına neden olmuştur. Türk eğitim tarihinin en önde gelen kişilerinden biri olan Emrullah Efendi (1858-1914)'nin, basit bir yüksekokul olarak kurulan Darülfünun'un üniversiteleşmesi yolunda atılan adımlarda çok büyük bir yeri vardır.⁴³ Bu dönemde yapılan düzenlemeler ile yeni ders programının Edebiyat Şubesi heyet-i ilmiyesi tarafından hazırlanması ve eğitim süresinin üç yıl olarak devamı sağlanmıştır. Her üç yılda da iki saat olarak verilen coğrafya dersi Mekteb-i Mülkiye müdürü olan Celal Bey tarafından yürütülmüştür.⁴⁴

42 II. Meşrutiyet dönemini kapsayan 1908-1918 yılları arasında tam 18 Maarif Nazırı göreve gelmiştir. Liste için bkz: Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 1 Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.297.

43 Dölen, **a.g.e.** s.313.

44 Ekmeleddin İhsanoğlu, **Darülfünun, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı I-II**, IRCICA Yayınları, İstanbul 2010a, s.214-216; Dölen, **a.g.e.** s.295.

Emrullah Efendi döneminde yapılan yenileşme hamleleri, Birinci Dünya Savaşı yıllarında da kesilmemiş, Almanya ile askeri olduğu kadar, kültürel alanda da yoğun bir işbirliğine gidilmesi, Darülfünun'da Alman öğretim üyelerinin istihdamına yol açmıştır. 1914-1918 yılları arasında, her alanda olduğu gibi maarif sahasında da Osmanlı-Alman ilişkileri en yoğun dönemini yaşamıştır. 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki hükümetinin Almanya ile olan ittifakları içinde ve Darülfünun'un ıslah programları kapsamında Alman üniversiteleri model alınmış, bu bağlamda Maarif Nezareti danışmanı olarak Alman Dışişleri Bakanlığı eğitim şubesinde görevli Bükreş'teki Alman okulunun eski müdürü pedagog Prof. Franz Schmidt (1874-1963) Aralık 1914'te atanmıştır. Bu süreçte, 1915 yılında değişik bilim dallarında 14 Alman muallim getirilerek Darülfünun'da göreve başlamışlardır. Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey, danışmanı F. Schmidt ve Alman Dışişleri arasındaki üçlü işbirliği ile 12 Eylül 1915 tarihinde Almanya'dan gelen ilk grupta yer alan 11 muallim ile beş yıllığına birer mukavele yapılarak devlet hizmetine alınmışlardır. Gelen bu ilk grup içerisinde Marburg Üniversitesi (Breslau) doçenti Dr. Erich Obst⁴⁵ coğrafya muallimi ve Leipzig Üniversitesi doçenti Dr. Walter Penck de jeoloji ile coğrafya muallimi olarak görev yapan isimlerdir.⁴⁶ 1915 yılı sonlarından itibaren Almanya'dan gelen hocalar arasındaki E. Obst, hem bu bölümün başkanlığına hem de kurulan Coğrafya Enstitüsü'nün müdürlüğüne getirilmiştir. Araştırma ve incelemeler bakımından, mesela aynı tarihte jeoloji bölümüne gelen W. Penck'in başarısına ulaşamamış olsa da, Türkiye'de fiziki coğrafyanın tanıtılmasına katkı yapmıştır.⁴⁷

14 Ekim 1915 tarihinde İstanbul'da modern Darülfünun'un kurulmasıyla burada gerçekleştirilen reorganizasyon hareketleri çerçevesinde tıp, hukuk, fen ve edebiyat fakültelerinden oluşan dört bilim kurumu oluşturulmuştur. Bunlardan Edebiyat Fakültesi'nde edebiyat, felsefe, tarih ve coğrafya olmak üzere 4 şube/bölüm kurulmuştur. Bu örgütlenme aşamasında Coğrafya Bölümü'nün öğretim kadrosunda Almanya'dan davet edilmiş olan Prof. E. Obst başkanlığında Faik

45 Obst ve diğer yabancı bilim adamları için bkz. M.Akif, Ceylan, "Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, TH. Lefebvre ve E. Chaput" İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü, **Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)**, 2013, II/1, s.311-351; M. Akif, Ceylan, "Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: H. Louis Ve W.J. McCallien," **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 7, S. 29, 2014, s.176-191.

46 İhsanoğlu, **a.g.e.**, C I, s. 247-256 ve C II, s.549.

47 İhsanoğlu, **a.g.e.**, s.584.

Sabri (Duran), Ali Macit (Arda), Selim Mansur ve Hamit Sadi (Selen) görev almışlardır. Bu dönemde Darülfünun Coğrafya Bölümü'nde "Coğrafya-i Tabii, İslam ve Türk Coğrafyası, Coğrafya-i Beşeri, Coğrafya Usul ve Tatbikatı, Mevzii Coğrafya ve İstatistik gibi dersler okutulmuştur. Bölüme, o yıllara ait periyodikleri de içeren zengin bir kütüphane sağlanmıştır. Araştırmalara önem verilmiş ve bölüm araştırma malzemesiyle donatılmıştır. Bu bölüm 1935 yılına kadar tek başına coğrafya araştırma ve öğretim merkezi olarak ülkeye hizmet vermiştir.⁴⁸ Böylece kurulan ilk coğrafya bölümü Alman ekolüne göre şekillendirilmiştir. 11 Kasım 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi, 13 Kasım'da İstanbul'un işgali ve İtilaf Devletleri'nin isteğine uyarak Maarif Nazırı Rıza Tevfik Bey'in, 2 Kasım 1918 tarihinde Alman hocaların sözleşmelerinin feshedildiğini bildirmesi üzerine, Alman öğretim üyeleri 20 aralıkta İstanbul'u terk etmişlerdir. Sonrasında Dünya Savaşı'ndan önce Maarif Vekaleti (Milli Eğitim Bakanlığı) hesabına Fransa'da coğrafya eğitimi görmüş olan Faik Sabri Duran, Ali Macit Arda, Selim Mansur ve Viyana'da doktorasını yapmış olan Hamit Sadi Selen ilk hocalar olarak yurda dönerek görev almışlardır. Böylece Alman profesörlerin idaresinde kurulmuş olan coğrafya bölümüne Fransız coğrafya ekolüne bağlı ya da başka ülkelerde eğitim görmüş elemanlar da katılmıştır.⁴⁹

Alman muallimlerin I. Dünya Savaşı'nın ardından 1918'de ülkelerine geri dönmelerinin etkisi, en fazla Edebiyat Fakültesi'nde hissedilmiştir. Bu etkiler, Darülfünun'da sadece kürsülerdeki düzenlemelerle sınırlı kalmamış, Darülfünun sisteminde büyük değişiklikler de yaratmıştır. Öncelikle tam olarak özümsemeyen ve uygulama imkanı bulunamayan Alman tarzı üniversite modeli yerine, Osmanlı muallimlerinin daha yakından tanıdıkları ve tercih ettikleri Fransız modelinin yeniden ikamesi söz konusu olmuştur. Böylece Edebiyat Fakültesi, dört sene evvel ihdas edilen kürsüler ve ihtisas sistemini terk edip edebiyat, tarih, coğrafya ve felsefe adlarında dört şube halinde teşkilatlanmıştır. Bu yıl için coğrafya şubesinde üç ders ve iki hoca adı geçmektedir. Tabii coğrafya dersi için Fransa'dan bir mütehasıs getirilecek şeklinde not düşülürken, "Memalik-i

48 Koçman, a.g.e.

49 Erol Tümertekin, "Türkiye'de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi", **Türkiye Coğ. ve Sos. Araş.** s. 1-17. İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1971, s.2; Erol Tümertekin, "Beşeri Coğrafya", **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim 'Sosyal Bilimler-II**, TÜBA Yayınları, Ankara 2001, s.194-196.

İslamiye ve Osmaniye Coğrafyası” Müderris Faik Sabri Bey ve “Beşeri ve İktisadi Coğrafya” dersi Muallim Ali Macid Bey tarafından okutulmuştur.⁵⁰ Yurt dışından gelen hocaların dönemin şartları gereği yaşadıkları olumsuzluklar, akademik yetersizlik, yurt dışında kısa süre kalmış olmaları ve kültürel nedenlerle yaşanan iletişim sorunları coğrafyanın geliştirilmesi için beklenen başarının ortaya çıkmasında etkili birer faktör olmuşlardır.⁵¹ Osmanlı'nın son dönemindeki gerek Darülfünun'un işleyişi, gerek hocaların görevlendirilmesi ve mevcut şartlar altında yapılan çalışmalar gibi konular, Cumhuriyet ile birlikte tamamen farklı bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla batı ile kurulan bu köprüler Cumhuriyetten sonra da devam etse bile birçok değişime uğramıştır. 1915-1923 arasında kalan zamanda, kurumsal olarak yapılan faaliyetler, tüm zorluklara rağmen kısa sürede meyvesini vermeye başlamıştır. Almanya'dan gelen hemen her hoca için, kendi bilim dalında, binası ve bütün teçhizat masrafları Osmanlı idaresi tarafından karşılanan, içinde bir ders odası, doçent ve asistan odası, kütüphane ve çalışma odaları bulunan birer Darülmesai (enstitü) kurulmuştur.⁵² Alman öğretim üyeleri, her biri Darülfünun'a bağlı olarak kurulan bu Darülmesai'nin başına geçerek, Darülfünun yanında araştırmaya yönelik yeni kurumlar oluşturmuşlardır. Bu enstitülerin sadece birkaç tanesinin kimin idaresinde ve nerede kurulduğuna dair bilgiler mevcut olup diğerlerinin ancak isimleri bilinmektedir. Bunlardan Dr. Obst tarafından Safvet Bey/Paşa Konağı'nda kurulan Coğrafya ve Dr. Penck idaresi altında Vefa'daki Feyzullah Efendi veya Abdülkerim Efendi Konağı'nda kurulan Arziyat (Jeoloji) enstitüsü en iyi bilinenlerdendir.⁵³ Zamanın kısalığı, tecrübesizlik ve diğer olumsuzluklara rağmen, Alman hocalar sayesinde Darülfünun'da ilk defa seminer çalışmalarının başlatılması, enstitülerin kurulması, laboratuvarların, kütüphanelerin teşkili, araştırma ve incelemeye yönelik yeni tarz eğitim anlayışının getirilmesi, öğrenciler için ders kitapları ve teksirlerin hazırlanarak basılması gibi modern üniversite eğitiminin icapları, bu dönemde geniş ölçüde uygulama imkanı bulabilmiştir.⁵⁴

50 İhsanoğlu, a.g.e. s.549-550.

51 Ceylan, a.g.e. s.316.

52 Bkz. Turgut Bilgin, **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Faaliyeti (1950-1960)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul 1961.

53 İhsanoğlu, a.g.e. s.256-257.

54 İhsanoğlu, a.g.e. s.262-263.

Asaf Koçman, 1915-1933 dönemini bir bütün olarak, Türkiye’de modern coğrafyanın kurulması yolunda bir hazırlık dönemi olarak nitelendirmektedir.⁵⁵ Ancak görüldüğü gibi bu tarihler arasında Cumhuriyetin kurulmasıyla gerçekleşen çok önemli bir dönüm noktası atlanmıştır. Türk Coğrafyası’nın düşünsel olarak değişim süreci her ne kadar Cumhuriyet öncesi başlamış olsa da Atatürk’ün çabalarıyla Cumhuriyet sonrası tesis edilen kurumlar da coğrafyaya önemli katkılar sağlamıştır. Bu nedenle de 1915-41 döneminin ilk bölümü olarak, 1923’e kadar geçen süre alınmıştır. Buraya kadar üzerinde durulan kısım, sadece 1923’e kadar olan gelişmelerdir. Dolayısıyla 1915-1923 arasında kalan süre, bir yandan savaş ikliminde yaşanırken, öte yandan bazı gelişmeler için ön hazırlık mahiyetinde olmuştur. Ayrıca 1915 ile 1923 arasında kalan dönemde, coğrafi bilginin işlevi üzerine bazı değişimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Önceleri daha çok devlet yönetimi için gerekli olarak nitelenen coğrafi bilgiler⁵⁶ vatan sevgisi ve yurttaşlık anlamında da değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu durum, coğrafya eğitiminin de yeniden yapılandırılmasını gerektirmiştir. Bir anlamda Dünya’yı saran milliyetçilik akımları coğrafya bilgisi bağlamında etkisini böyle göstermiştir.

Yukarıda belirtilen nedenlerle de hem gelen hocalar, hem Darülfünun’un kurumsal yapısının değişimi (1924 kanunu ile), hem de diğer şartlar açısından 1923’ten sonra ayrı bir süreç ortaya çıkmıştır. 1923-1933 arasında kalan zaman diliminde özellikle kurumsal çabaların ön plana geçtiği görülür. Ülkenin tek üniversitesi olan Darülfünun, faaliyetlerine devam etmiştir. Cumhuriyet’in kurulması ile başa geçen yeni yönetim yukarıda açıklandığı gibi genel olarak bilimin önemine odaklanmış ve bunun için gerekli görülen tüm adımların kısa sürede atılması sağlanmıştır. Yurt dışına öğrenci gönderilmeye devam edilmesi, daha alt kademelerdeki eğitim kurumlarının düzenlenmesi, üniversite eğitiminin desteklenmesi ve çeviri çalışmalarına hız verilmesi bunlar arasında sayılabilir. Hem kurumsal girişimler, hem de Atatürk’ün kişisel olarak bu konu üzerinde durması, kısa sürede bilimsel faaliyetler için gerekli yeni bir düşünce ufğunun oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Bu bilgiler ışığında 1923’ten sonraki zaman diliminde ortaya çıkan gelişmeler kısaca şöyle özetlenebilir. Darülfünun Coğrafya Bölümü, 1920’de ayrılan E.

55 Bkz. Koçman, a.g.m.

56 Özellikle Katip Çelebi’de bu görüşün savunulduğu görülür. Bkz. Katip Çelebi. **Cihannüma**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul, 2010.

Obst dışında, aynı öğretim kadrosu ile Cumhuriyet dönemine girmiştir. Bölüme, Lozan'da fiziki ve doğal bilimler öğrenimi gören İbrahim Hakkı Akyol 1924 yılında katılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu kadro Batı'nın modern coğrafyasını aktarmak ve gençlerin yetişmesini sağlamak için çalışmıştır. Bölümde aynı zamanda araştırmalara da önem verilmiş, araştırma faaliyetlerini düzenlemek ve deneyimlerinden yararlanmak amacıyla Batı ülkelerinden öğretim üyeleri davet edilmiştir. Darülfünun, 21 Nisan 1924'te çıkarılan kanunla şahsiyet-i hükmiye (tüzel kişilik) kazanmış ve mülhak (katma) bütçeyle yönetilmesi kararlaştırılmıştır. 1925 yılından sonra Darülfünun'da Coğrafya Bölümünde Theodore Lefebvre (1889-1943) ve Ernest Chaput (1880-1943) gibi yine Avrupalı hocaların ders verdikleri görülmektedir.⁵⁷ Bu defa gelenler Fransa'dandır. Akademik geçmişi olmamasına rağmen Lefebvre'nin olumlu etkileri olmuş, aralarında Ali Tanoğlu ve Cemal Arif Alagöz gibi önemli hocaların bulunduğu birçok öğrenci yetiştirmiştir. İbrahim Hakkı Akyol'u yetiştiren Chaput'un katkıları da son derece önemlidir.⁵⁸ Hızla devam eden çalışmalar devlet tarafından da desteklenmiştir. Bununla ilgili olarak, 1927 yılından itibaren, Darülfünun bütçesinde Coğrafya Enstitüsü'nün "*seyahat-i tedkikiyesi*" için bir araştırma tahsisatı ayrıldığı görülmektedir.⁵⁹

İstanbul'daki tek Coğrafya Bölümü'nde, 1 Temmuz 1933 yılında, coğrafyanın fiziki ve beşeri alanları arasındaki dengeyi sağlayan yeni bir yapılanma gerçekleştirilmiştir. Bu yapılanma ile birlikte aynı zamanda yeni bir dönem daha başlamıştır. Söz konusu tarihte daha önce bahsedilen üniversite reformu gerçekleşmiş, İstanbul Darülfünun'u, üniversite'ye (İstanbul Üniversitesi) dönüştürülmüştür. Bu reformdan önce, coğrafya öğrenimi için devlet tarafından Fransa'ya gönderilen Besim Darkot, Ali Tanoğlu, Ahmet Ardel ve Cemal Arif Alagöz dönmüşler ve İstanbul Coğrafya Bölümü'nün başında bulunan İ. Hakkı Akyol ile birlikte Türkiye'de çağdaş coğrafyanın kurucuları olarak yeni bir anlayış ve görüşle çalışmaya başlamışlardır. 1933 yılında başlayan bu yeni dönem, bazı coğrafyacılar tarafından "*Türk coğrafyasının kuruluş ve örgütlenme dönemi*" (1933-1941 yıllarını kapsar) olarak da tanımlanmıştır.⁶⁰ Bu dönemde görev yapan öğretim üyelerinin, reform komisyonunun coğrafyayı fiziki ve beşeri olmak üzere ayırıp farklı fakülte

57 İhsanoğlu, **a.g.e.** s.553.

58 Bkz. Ceylan, **a.g.e.**

59 1927 yılında bu miktar 9.417 lira iken 1928'den itibaren 2.500 liraya indirilmiştir. İhsanoğlu, **a.g.e.**, s.585.

60 Bkz. Koçman, **a.g.e.**

bünyesine alma düşüncesine karşı coğrafyanın bütünlüğüne inandıklarını, öğretim ve araştırma alanında yaptıkları iş bölümüne rağmen, coğrafyanın hemen her alanında iyi bir formasyona sahip olduklarını da kaydetmek gerekir. 1933-1941 dönemine “Türk coğrafyasının kuruluş ve teşkilatlanması” adını veren Erinç, bu dönemde Türkiye’de bir ‘*coğrafya devrimi*’ nin yapıldığını da ileri sürmektedir.⁶¹ Üniversite reformundan sonra coğrafya enstitüsünde, başlıca coğrafya okullarının telakkilerine vakıf olmakla beraber, gerek fiziki, gerek beşeri coğrafyada bu okulların Fransa’da gelişmiş dallarının hakim tesiriyle etkilenmiş bir kadronun öğretim ve araştırma görevini devraldığı görülür. Böylece Türk coğrafyası kısa süre içinde yeni bir döneme daha girer.

1933 yılında kabul edilen üniversite reformu yasasına göre Darülfünun kapatılmış, 1 Ağustos 1933 tarihinde tıp, hukuk, edebiyat ve fen fakültelerinden oluşan İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Yasaya göre, üniversite araştırma yapmak, yüksek düzeyde bilgi üretmek ve yaymak, milli kültürü yaymak, devlet ve ülkeye hizmet edecek nitelikli elemanlar yetiştirmekle görevlendirmiştir. İstanbul Üniversitesi’nin kurulmasıyla, Darülfünun öğretim üyesi kadrosu büyük oranda tasfiye edilmiş, ancak yaklaşık üçte birine üniversitede görev verilmiştir. Yeni üniversitenin öğretim üyesi gereksiniminin karşılanması için Nazi baskısı yüzünden Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinden kaçanlar başta olmak üzere yurt dışından çok sayıda öğretim üyesinin istihdamı yoluna gidilmiştir. Bu reform ile üniversitenin kürsü, enstitü ve yönetim organları sistematik bir modele kavuşurken, yükseköğretim düzeyinde enstitü, kürsü, klinik, laboratuvar gibi araştırma, inceleme ve öğretim birimleri kurulmuş ve ayrıca üniversite, fakülte, dekan ve rektör gibi kavramlar Türkçe’ye yerleşmiştir.⁶²

1933 yılı, Darülfünun’daki diğer bölümler gibi coğrafya için de önemli ve üzerinde durulması gereken bir yıldır. Ülkemizde İsviçreli Profesör Albert Malche başkanlığındaki bir komisyon tarafından yapılan çalışmalardan sonra 1 Temmuz 1933 Üniversite Reformunda Darülfünun Coğrafya Bölümü için şu düzenlemeler öngörülmüştür.

“Reform komisyonu Coğrafya Bölümünü ikiye ayırarak fiziki coğrafyayı Fen Fakültesi’ne, beşeri ve iktisadi coğrafyayı da Edebiyat Fakültesi’ne bağlamayı dü-

61 Erinç, **Elli Yılda Coğrafya**, s.17-21.

62 Bahadır Erişti, “Yükseköğretim I: 1923-1980”, Ed. Mustafa Sağlam, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 203-222, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2007, s.207-208.

şünmüş, fakat o zaman bölümün bu parçalanmaya karşı coğrafyanın bir bütün olduğu yolunda reform komisyonuna verdiği mukni mütalaa üzerine, komisyon bu niyetinden vazgeçmiş ve böylece coğrafya eskiden olduğu gibi Edebiyat Fakültesi bünyesinde bırakılmıştır. Ayrıca 1933 yılındaki Üniversite Reformu ile İstanbul Darülfünunu Coğrafya Bölümü “Coğrafya Enstitüsü”ne dönüştürülmüş, 1980 yılına kadar da öyle kalmıştır.”⁶³

Sadece İstanbul’da bulunan yükseköğretim kurumları, Cumhuriyetin ilanından sonra yeni Türkiye’nin ihtiyaçlarına cevap verememiştir. Bu durumu gören Atatürk ve devrin yöneticileri, Türkiye’yi üç eğitim bölgesine ayırarak batı için İstanbul, orta için Ankara ve doğu için de Van’ın merkez olarak seçilmesini düşünmüşlerdir. İlk olarak çeşitli fakülteler kurulmuş bunlardan biri de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi olmuştur. Bu fakülte içinde, daha önce kurulan ve Türk Tarihi ile Türk Dilini araştıran kurumlar ile ortaöğretim kurumlarına eleman yetiştirmek ve yabancı ülkelerle olan ilişkilerde faydalı olmaları için dil bilen elemanlar yetiştiren bölümlerin yer almasını istenmiştir. “*Türk tarih, dil ve coğrafyasını ilmi metotlarla incelemek ve layık olduğu yere ulaştırmak, ortaöğretime kaliteli öğretim elemanı yetiştirmek, Anadolu halkını muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaya çalışmak ve yükseköğretim kurumlarına öğretim elemanı yetiştirmek*” amaçlarıyla kurulan fakültede dil bölümleri, tarih bölümü yanında coğrafya bölümünün de kurulmasına karar verilmiştir.⁶⁴ Böylece adını bizzat Atatürk’ün verdiği bu fakültede “temel alan” kabul edilen coğrafya da yerini almıştır.

1933 Üniversite Reformu sonrasında çağdaş eğitime başlayan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde, 1935 yılında Coğrafya Bölümü kurulmuştur. Bu bölümün kuruluş kadrosunda Almanyadan davet edilen H. Louis (Müdür), İstanbul Coğrafya Bölümü’nden Cemal Arif Alagöz, Danyal Bediz, Niyazi Çıtakoğlu ve daha sonra Reşat İzbırak öğretim üyesi olarak görev almışlardır. Türkiye’de bilimsel coğrafya alanında araştırma ve yayınlarla büyük hizmetler veren bu bölümde “Fiziki Coğrafya ve Jeoloji, Beşeri ve İktisadi Coğrafya ile Ülkeler Coğrafyası” olarak adlandırılan üç ayrı kürsüde coğrafya eğitim-öğretimi verilmiştir.⁶⁵ Louis’in ayrılmasının ardından davet edilen William John McCallien de Türk

63 Erinc, a.g.e. s.18-19.

64 Osman Gümüşçü, “A.Ü.D.T.C.F. Coğrafya Bölümü Tarihçesi,” **AÜ. DTCF. Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, S 12, s. 161-177, 1996, s.164.

65 Bkz. Ceylan, “Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, TH. Lefebvre ve E. Chaput”; Koçman, 1999; Gümüşçü, a.g.m.

coğrafyasının kuruluş dönemine katkı veren isimler arasındadır. “*McCallien, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin daveti üzerine 1944’te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümünde profesör olarak görevlendirilmiş ve 1950’ye kadar 6 yıl aralıksız burada çalışmıştır.*”⁶⁶ Ancak onun gelişi 1941 sonrası olduğundan burada daha ayrıntılı incelenmeyecektir. Burada sadece 1950’ye kadar dışardan davet edilen coğrafyacıların varlığına dikkat çekilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı Ankara’da yeni açılan fakültede Coğrafya Bölümünü kurmaları için H. Louis yanında C. A. Alagöz, D. Bediz, N. Çıtakoğlu’nu da görevlendirmiştir. H. Louis başkanlığında toplanan bu hocalar yeni kurulan fakültede ilk bölümlerden birini, o zamanki adı ile “*Coğrafya Enstitüsü*”nü kurmuşlardır. Böylece 1935 yılında Profesör Krebs’in yetiştirip tavsiye ettiği genç Profesör Herbert Louis (1900-1985) başkanlığında; daha önce İstanbul’da Coğrafya Bölümünde görev yapmış Profesör E. de Martonne’nin yetiştirdiği C. Arif Alagöz; Almanya’da tahsil gören, güney kutbu araştırmacılarından Drygalski’nin yetiştirdiği Danyal Bediz ve Sölch’ün yetiştirdiği N. Çıtakoğlu’ndan oluşan kurucu hocalar göreve başlamıştır. Bu hocalar sayesinde, bölüm, Türk bilim hayatı ve eğitim-öğretim camiasına çok faydalı olacak hizmetlerine başlamıştır.⁶⁷

Almanya’dan gelen H. Louis’in Alman Humboldt-Richtofen okulunun temsilcisi olması, D. Bediz ve N. Çıtakoğlu’nun da Almanya’da tahsil görmesi nedeniyle bu bölüm, kurulduğundan beri Alman coğrafya ekolünün etkisinde olmuştur. Ancak, Fransız ekolünün temsilcisi, Sorbonne Üniversitesi mezunu olan C. A. Alagöz’ün burada da bulunması nedeniyle Fransız ekolü de temsil edilmiştir. Ama daha sonra Almanya’da okuyan R. İzbrak’ın bölüme katılması ve 1940 yılında göreve başlayan ilk mezunlardan F. A. Sanır ve C. R. Gürsoy’un da Louis tarafından yetiştirilmesi nedeniyle bölümde Alman ekolü ağır basmıştır.⁶⁸

Kurucu üyelerden sonra, 1939 yılında eğitimini Almanya’da tamamlamış R. İzbrak (1911-1998)’in da, göreve başlamasıyla buradaki hoca sayısı beşe çıkmıştır. Bu öğretim üyelerinin çabalarıyla, 1935 yılında öğretime başlayan bölüm, 1939-40 öğretim yılında ilk mezunlarını vermiştir. İçlerinde daha sonra kıymetli birer bilim adamı olan F. A. Sanır, C. R. Gürsoy, S. T. Trak ve K. Kökten’in de

66 Ceylan, “Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: H. Louis Ve W.J. McCallien,” s.186.

67 Gümüüşçü, a.g.m., s.165.

68 Gümüüşçü, a.g.m., s.166.

bulduğu 30 öğrenci DTCE, Coğrafya Bölümü'nün ilk mezunları olmuştur. İlk mezunlardan Sanır ve Gürsoy 1940 yılında bölümün ilk asistanları olarak göreve başlamışlardır. Her ikisi de Almanca bildiği için H. Louis ile beraber çalışarak ondan çok etkilenmişlerdir. 1941 yılında ilmi yardımcı olarak Hatice Özçörekçi ve 1942 yılında B. Cengiz'in katılımıyla da bu bölümdeki öğretim kadrosu, 5 öğretim üyesi, 2 asistan ve 2 ilmi yardımcı ile dokuza yükselmiştir.⁶⁹ Bu sayede 1915 yılında kurulan ilk coğrafya bölümü ardından, 1935 itibarıyla kurulan ikinci bölümle Türkiye'de ilmi olarak coğrafya ile uğraşan hoca ve öğrenci sayısı artmış⁷⁰ öğrenci yetiştirme faaliyetleri düzen kazanmış ve daha sonra yaşanacak gelişmeler için uygun zemin oluşmaya başlamıştır.

Adı Soyadı	D/Ö Tarihi	Görev Yeri	Görev Süresi	Açıklama
Mehmed Celal Bey		Darülfünun	1900-1913/15	Mekteb-i Mülkiye Müdürü
Osman Saffet Geylangil	1873-1945	Darülfünun	.....-1913	Hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır
Osman Nuri Bey		Darülfünun		Hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır
Abdülvahab Bey		Darülfünun		Hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır Coğrafya Darülmesai kuruluşundan önce coğrafya dersi verenler (4 kişi)
Faik Sabri Duran	1882-1943	Darülfünun	1913-1920	İstifa etmiştir
Erich Obst	1886-1981	Darülfünun	1915-1918	Almanya'ya dönmüştür
Ali Macit Arda	1887-1967	Darülfünun	1915-1933	Galatasaray Lisesi'ne geçmiştir
Selim Mansur		Darülfünun		Hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır
Hamit Sadi Selen	1892-1968	Darülfünun	1915-1933	Ankara Mülkiye Mektebi'ne geçmiştir
İbrahim Hakkı Akyol	1888-1950	Darülfünun	1923-1950	
Ahmet Ardel	1902-1978	İstanbul	1933-1973	
Theodore Lefebvre	1889-1943	Darülfünun	1925-1928	Fransa'ya dönmüştür

69 Gümüüşü, a.g.m., s.166-167.

70 Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için **Tablo 1** incelenebilir.

Ernest Chaput	1880-1943	Darülfünun	1928-1939	Fransa'ya dönmüştür
Mehmet Besim Darkot	1903-1990	Darülfünun	1932-1973	
Ali Tevfik Tanoğlu	1904-1978	İstanbul	1934-1974	
Sırrı Erinç	1918-2002	İstanbul	1940-1985	
İsmail Yalçınlar	1915-2003	İstanbul	1941-1984	
Herbert Louis	1900-1985?	DTCF	1935-1943	Almanya'ya dönmüştür
Ahmet Niyazi Çıtakoğlu	1908-1953	DTCF	1936-1946	1946'da milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmıştır
Cemal Arif Alagöz	1902-1991	DTCF	1935-1972	
İbrahim Danyal Bediz	1908-1978	DTCF	1935-1978	
Reşat İzbirak	1911-1998	DTCF	1936-1998	
Ferruh Ali Sanır	1907-1998	DTCF	1940-1950	
Cevat Rüştü Gürsoy	1917-1986	DTCF	1940-1985	

Tablo 1: 1915-1940 Arasında Coğrafya Bölümlerinde Görev Yapan Coğrafyacılar

Coğrafyanın kurumsal olarak gelişimi dışında hocaların etki ve katkılarıyla ekoller de oluşmaya başlamıştır. Alman ve Fransız ekollerinin birbirini takip ettiği dönemlere fiziki ve beşeri coğrafyacıların ağırlık kazandıkları dönemler eklenir. İstanbul'da Edebiyat Fakültesi'nin nüvesini oluşturan Ulum-u Edebiye'deki Alman bilim adamlarından sonra görev alan, batı eğitim kurumlarında yetişmiş, adı geçen ilk nesil coğrafyalara, kısa bir zaman sonra, 1924'te, Lozan'da fiziki ve doğal bilimler eğitimi görmüş olan İ. Hakkı Akyol (1888-1950) katılır. Böylece özellikle fiziki coğrafya, hatta jeoloji ve jeofiziğin coğrafya üzerinde egemen olduğu bir dönem başlar. Fiziki coğrafya egemenliği, bir süre sonra beşeri coğrafyacı olan Hamit Sadi Selen'in (1892-1968) Ankara Mülkiye Mektebi'ne gitmesi ve Ali Macit Arda'nın (1887-1967) da üniversite reformu ile ayrılarak Galatasaray Lisesi'nde görev alması yüzünden -beşeri coğrafya alanından uzman olan bu iki elemandan yoksun kalınmasıyla- daha da güçlenir. Coğrafya bölümünde beşeri ve ekonomik coğrafyanın, fakat aslında tümüyle coğrafyanın batı üniversitelerinde uygulandığı şekilde fiziki ve beşeri konular arasında denge sağlayabilecek yapılanma girişimi ancak 1933 üniversite reformu ile gerçekleşebilmiştir. Reform sonucunda 1933 yılında, İstanbul Üniversitesi yeni şekliyle kurulduğu zaman, reformdan önce devlet tarafından coğrafyacı yetiştirmek üzere Fransa'ya gönderilmiş olan Mehmet Besim Darkot (1903-1990), Ali Tevfik Tanoğlu (1904-1974), Ahmet Ardel (1902-1978), Cemal Arif Alagöz (1902-1991) ve Reşat İzbirak

(1911-1998) dönmüşlerdir. Bu isimler, İstanbul coğrafya şubesinin başında olan İ. Hakkı Akyol ile birlikte (Alagöz Ankara'ya gitti) Türkiye'de çağdaş coğrafyanın öncüleri olarak yeni bir anlayış ve görüşle çalışmaya başlamışlardır.⁷¹

Türkiye'de, Türk coğrafyacılarının olmaması veya yetersizlikleri nedeniyle İstanbul Coğrafya Enstitüsüne kuruluşun itibaren yurt dışından üç yabancı bilim adamı E. Obst (hizmeti 1915-1918), T. Lefebvre (hizmeti 1925-1928) ve E. Chaput (hizmeti 1928-1939) gelmiş ve dönemin şartları ve kendi bilgilerine göre hizmet etmişlerdir. İ. H. Akyol, bu konuda bir yazısında ilk iki ismin katkısını az ve yetersiz bulmakta ve Chaput'u şöyle yüceltmektedir: "İstanbul Coğrafya Enstitüsü Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde, oldukça kısa bir zaman zarfında, birbiri ardınca, coğrafya ve jeoloji sahalarında memleketimiz içinde araştırma ve incelemeler yapabilecek üç yabancı mütehassis çağırılmış ve ancak üçüncüsünde, E. Chaput'un şahsında istediği ilmi vasfı ve profesörlük meziyetlerini en iyi şekilde bulabilmiş ve bu alimden gerek coğrafya ve jeoloji enstitüleri, gerek memleketimiz çok faydalanmıştır."⁷² Kısaca, 1915 yılında Darülfünun'u ıslah operasyonu sırasında Edebiyat Fakültesi'nde Coğrafya şubesi adı ile bir birimin faaliyete geçmesi, ayrıca Almanya'dan davet edilen E. Obst'un başkanlığında "Coğrafya Darülmesaii"nin kurulması ile başlayan ve 1933 Üniversite Reformuna kadar süren evre, yurdumuzda bilimsel coğrafyaya ilk adımların atıldığı bir dönem olarak önem taşır. Bu evrenin en önemli özelliklerinden biri de daha sonra enstitü adını alan Coğrafya Darülmesaii'nin, zamanın en zengin kitaplığı ve her türlü araştırma ve inceleme araçları ile donatılmış olmasıdır. Buna rağmen araştırma ve yayın faaliyetinin, Hamit Sadi'nin bilimsel coğrafi metotla hazırlanarak 1926'da yayınlanan "*Türkiye Coğrafyası*" ve İbrahim Hakkı'nın, 1932'de yayınlanan "İstanbul İklimi" başlıklı çok değerli klimatolojik çalışması dışında, tatminkâr olduğu söylenemez. Yapılan diğer birkaç araştırma ve yayın da, tam coğrafi olmaktan ziyade, Chaput'un etkisiyle jeolojik niteliktedir. Bununla beraber, 1933 reformuna kadar Darülfünun Coğrafya şubesinde görev yapan kıdemli kadronun (Duran, Arda ve Selen), bilimsel coğrafyayı tanıtmak, sevdirmek, özellikle yurt dışında eleman yetiştirerek Türkiye'de de yerleşmesini sağlamak ve bu suretle, müteakip yıllarda gerçekleşecek "*Erinç'e göre Coğrafya Devrimi'nin*"⁷³ temellerini hazırlamak yolunda sarf ettikleri çeşitli çabaları şükran ile anmak ve belirtmek gerekir.

71 Tümertekin, "Beşeri Coğrafya" s.196; **Tablo 1.**

72 İ. Hakkı Akyol, 1944. "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput," s.146-147.

73 Erinç, a.g.m., s.51-52.

Darülfünun Coğrafya Bölümünü kurulmasından sonra, yapılan çalışmaların yurt dışında tanıtılmasını sağlayan kongrelere katılım süreci, coğrafyanın gelişimini gösteren manidar bir kanıttır. Gerçekten de Dünya'daki coğrafyacılar, I. Dünya Savaşından sonra, 1925 yılında Kahire'de, 1928 yılında Cambridge'de, 1931 yılında yine Paris'te toplanmıştır. 1925 Kahire Kongresi'ne Türkiye davet edilmemiş, 1928 Cambridge Kongresi'ne ise Askeri Coğrafya Encümeni Reisi Ferik Pertev Paşa katılmıştır. Şu durumda 1928 gibi geç bir tarihte bile ülkemiz coğrafyacılarını temsil etme görevi hala asker coğrafyacılar verilmiş, bu iş ancak 1931 yılında olması gerektiği haliyle akademisyen coğrafyacılar kalmıştır. 1931 Paris Kongresi'ne ise Darülfünun adına A. Macid katılmıştır. A. Macid, katıldığı bu kongrede bir sunum yapmamış, önemli bir görev veya bir yöneticilik almamıştır. Ancak Türkiye'yi temsilen giderek, kongrede yapılan birçok faaliyete iştirak etmiştir. Kongre faaliyetlerini uzun uzun anlattığı yazısını ise şu ifadelerle bitirmiştir: “*Diğer taraftan artık memleketimizde de ilmi coğrafya telakkilerini yayacak ve bu ilim ile ciddi olarak uğraşanları bir araya toplayacak teşekküllerin kurulması zamanı da gelmiştir*”⁷⁴. Bu ifadelerden böyle bir eksikliğin giderilmesi yolunda çeşitli hazırlıkların yapıldığı anlamı da çıkabilir.⁷⁵ Kurumsallaşmanın temel unsuru yetişmiş elemanlardır. 1915'ten bu yana devam eden çabalar ancak dönemin sonuna doğru böyle bir girişim için yeterli eleman yetişmesini sağlamıştır. Türk coğrafyasının, Batı ülkelerinin araştırmaya dayanan bilimsel coğrafyası ile sıkı teması olmuş ve çağın coğrafyasından etkilenmiştir. Bu bağlamda Chaput, jeomorfoloji konusunda alan çalışmalarını getirmiş ve Türk coğrafyacılarının yetişmesinde yardımcı olmuştur. Öte yandan, İ. Hakkı Akyol, özellikle fiziki coğrafya ve jeoloji öğretimine ağırlık kazandırmıştır. Buna karşılık, Hamit Sadi Selen ve Macit Arda beşeri coğrafya alanında öğretim yapmışlardır.⁷⁶ Böylece gerek uluslararası gerekse ülke içinde yetişmiş coğrafyacıların temsil edileceği bir kurum ortaya çıkarma aşamasına geçilebilmiştir.

74 A. Macid (Arda), “Paris Beynelmillel Coğrafya Kongresi”, **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, VIII/1, s. 67-82. 1932, s.67-82.

75 Kongreler için ayrıca bkz. Danyal Bediz, “XIX. Asırda Türkiye'nin Coğrafya Sahasındaki Büyük Hamlesi ve Milletlerarası Bir Yarışmada Türk Başarısının 90. Yıl Dönümü,” **Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, 1966, 1, s.20-24; Nazan Özür, “Uluslararası Coğrafya Kongrelerine Bakış:Yerler Konular Katılımcılar”, **21-23 Mayıs Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı**, (Ed. Salih Şahin, Songül Arslan, Alper Uzun, Bilgen Orhan) Pegem Akademi Yayınları, s.33-45, Ankara 2015.

76 Koçman, **a.g.e.**

Türk coğrafyasının kuruluş döneminde önemli yer tutan hocalar arasında F. S. Duran'ın özel bir yeri vardır. Gerçekten de Duran, bir yayıncı gayretiyle yalnız coğrafi mevzulara değil, pek çeşitli bilgi sahalarında da cep muhtırası, almanaklar, ansiklopediler, atlaslar çıkarmak suretiyle hizmet etmiştir. Duran, aynı tarihçi Ahmet Refik'in 'tarih'i halka tanıtıp sevdirdiği gibi, *'coğrafya'yı halka tanıtıp sevdiiren kişi'* durumundadır. Türkiye'de o zamana kadar devam eden "isim coğrafyası" yerine, dönemin modern coğrafya görüşü olan, hocası P. Vidal de la Blache'ın da etkisi ile 'tasviri coğrafya'yı memleketimize sokan Duran, coğrafya öğretimi sahasında bir devir açmıştır.⁷⁷ O dönemde F. S. Duran'ın fiziki ve beşeri coğrafya dengesini kurmaya çalıştığını, A. M. Arda'nın Blache ve Brunhes'in etkisiyle, beşeri ve iktisadi coğrafyaya ağırlık verdiğini ve H. S. Selen'in tarihselci Ratzel ekolü çerçevesinden baktığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.⁷⁸ B. Darkot ve C. A. Alagöz'ün Fransız ekolü etkisinde olduğu, İ. H. Akyol ile R. İzbirak'ın da Alman ekolünün fiziki coğrafya esaslarına bağlı kaldığı söylenebilir. Böylelikle, çeşitli ekoller çevresinde toplanan iyi eğitim almış, iyi yetişmiş bu coğrafyacı kadrosu, batılı modern coğrafyanın ülkemize girmesinde büyük katkılar yapmışlardır.⁷⁹

Bu dönemin analiz edilmesinde ve değerlendirilmesinde üretilen eserlerin rolü büyüktür. Yapılan bilimsel çalışmalara bakılarak, coğrafyacıların bilimsel performansları hakkında da bazı tespitler yapmak faydalı olacaktır. Öncelikle yapılan çalışmaların yurt içinde ve yurtdışında yayınlanmasına bakılarak bir değerlendirme yapmak mümkündür. Ayrıca kitap, makale ve harita olarak da tasnif etmek başka bir açıyı görmeyi sağlayacaktır. S. Trak (1941) tarafından hazırlanan coğrafya eserler bibliyografyasına göre 1941 yılına kadar Türkiye coğrafyası hakkında 2400 eser (kitap, makale, harita) üretilmiştir ve bunların 1000 tanesi Türkçe ve 1400 tanesi yabancı dillerde ve yabancı yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.⁸⁰ Yayınlanan kitaplar arasında Türk coğrafyacılar tarafından hazırlanarak

77 Akyol, a.g.e. s.143-146.

78 Erinç, a.g.m., s.12.

79 Burada önemli bir konu da, modern coğrafyanın Türkiye'ye girmesi hakkında kapsamlı hiçbir çalışmanın yapılmadığıdır. Gerçekten de, Cumhuriyet döneminde coğrafya başlığı altında bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte ne yazık ki, ülkemize modern coğrafyanın girmesinde büyük emeği geçen bu bilim adamları ve eserleri hakkında bir tane doktora tezi bile yapılmamıştır. Oysaki bu isimlerin hepsi ile ilgili en azından bir monografik çalışma hazırlanmalıdır.

80 Ayrıca H. Tunçel ve arkadaşlarının çalışmasında verilen coğrafya eserleri, 1836 yılından itibaren taranmış ve bu sonuçlarla birleştirilmiştir. Bkz. Harun, Tunçel vd. **Türkiye Coğrafya Bibliyografyası Kitaplar ve Makaleler**, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2010.

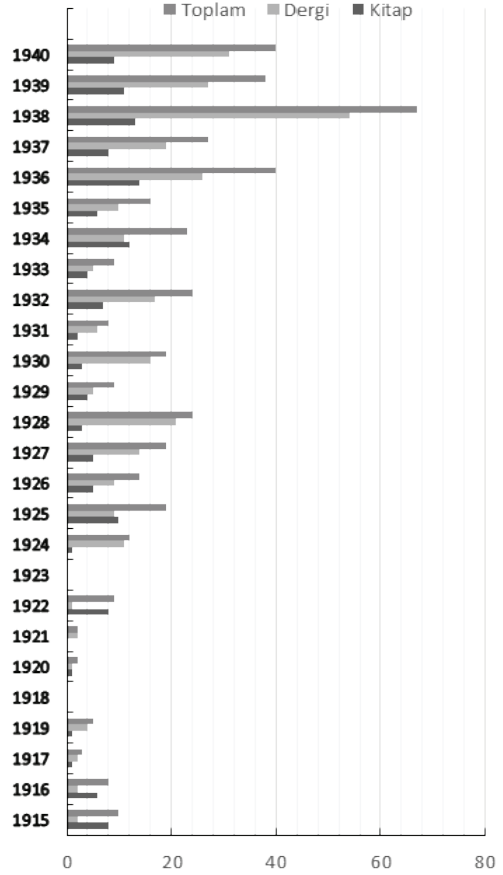
yurt dışında yabancı dille hazırlanan bir kitap bulunmadığı gibi, yurtdışındaki SCI, SSCI ve AHCI kapsamındaki dergilerde 1949 yılına kadar hiçbir makalenin olmaması⁸¹ tamamen modern Türk coğrafyasının yeni kurulması gerçeği ile ilgilidir. Başka bir ifade ile yurt dışında tahsil görüp yurda dönen coğrafyacılar, yaptıkları çalışmalarda genellikle yurtdışındaki temel coğrafya eserlerini Türkçe'ye kazandırmak veya Türkiye şartlarına uyarlanmasıyla uğraştıklarından, genellikle kitap hazırlamışlar, makale yazımını geri plana itmek zorunda kalmışlardır. Yine aynı gerekçelerden dolayı yapılan çalışmaların çoğu kitap olunca yurtiçinde yayınlanması öncelikli olmuş ve bu dönemde, coğrafyanın temel konularına ait çok sayıda eser yayınlanmıştır. 1915 yılından 1940 yılına kadar olan dönem dikkate alındığında toplam 447 eser ve bunların da 142 tanesinin kitap olduğu hemen dikkati çeker.⁸² Bu rakamlara 1915 ile 1923 arasındaki dönem için bakılırsa, 25 kitap ve sadece 14 makalenin yayınlandığı görülebilir. Cumhuriyet'in ilanından sonra da aynı eğilim devam etmiş görünmekte olup 1923-1940 arasındaki dönemde 117 kitap 291 makale yayınlanmıştır.

81 Nuri Yavan, "SCI ve SSCI Bağlamında Türkiye'de Coğrafya Biliminin Uluslararası Yayın Performansının Karşılaştırmalı Analizi: 1945-2005", *AÜ. TCAUM, Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3/1, s. 27-58. Ankara 2005, s.27-57.

82 Bkz. **Tablo 2, Grafik 1.**

Yıllar	Kitap	Makale	Toplam
1915	8	2	10
1916	6	2	8
1917	1	2	3
1919	1	4	5
1920	1	1	2
1921	0	2	2
1922	8	1	9
Ara toplam	25	14	39
1924	1	11	12
1925	10	9	19
1926	5	9	14
1927	5	14	19
1928	3	21	24
1929	4	5	9
1930	3	16	19
1931	2	6	8
1932	7	17	24
Ara toplam	40	108	148
1933	4	5	9
1934	12	11	23
1935	6	10	16
1936	14	26	30
1937	8	19	27
1938	13	54	67
1939	11	27	38
1940	9	31	40
Ara toplam	117	291	408
Genel toplam	142	305	447

**Tablo 2: Yıllara ve Türlerine Göre
Yayınlanan Coğrafya Eser Sayıları**

**Grafik 1-Yıllara Göre Yayınlanan
Coğrafya Eserlerinin Gelişimi**

Bu dönemde basılan kitaplara bakıldığında büyük çoğunluğunun gerçekten de Türkiye’de ilk defa temas edilen konularda ve modern bilimsel metotlar çerçevesinde hazırlanan ilk eserler olduğu hemen dikkati çeker. Grafik’te ise niceliksel artışın geçen zaman içinde nasıl gerçekleştiği açıktır.⁸³ Kısa bir zaman zarfında modern coğrafyanın ülkeye girmesi, bununla ilgili kurumların tesisi, hocaların yetişmesi ve eser üretimi aşamasına geçilmesi sağlanmıştır. Henüz çok yüksek düzeyde olmasa da bu ilerleme, Türk coğrafyası için önemli görülmelidir. İlerlemenin temel unsurları ise yetiştirilmek üzere yurt dışına gönderilen hocalar ve buraya davet edilenler oluşturmaktadır. Bu eserler içerisinde Cumhuriyet’in ilanına kadar olan dönemde basılanları genel olarak F. Sabri Duran’a aittir. Gerçekten de bu dönemde Duran’ın çok sayıda atlas ve kitabının basıldığı görülür. Bu eserlerin her birinin de birçok baskı yapmış olması hem onun ne kadar üretken olduğunu hem de bu döneme damgasını vurduğunu kanıtlamaktadır.⁸⁴

Kitap Adı	Yayın Yılı
Yeni Coğrafyaya Medhal	(1331/1915)
Coğrafyada İlk Adım	(1331/1915)
Coğrafya-yı Tabii	(1331/1915)
Osmanlı Coğrafya-yı İktisadisi	(1331/1915)
Çocuklara Coğrafya Dersleri	(1331/1915)
Yeni Cep Atlası	(1332/1916)
Coğrafya Tedrisatı	(1332/1916)
Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadisi	(1333/1917)
Coğrafya-yı Umumi	(1337/1921)
Coğrafya-yı Osmani	(1337/1921)
Asya ve Afrika	(1337/1921)
Yeni Avrupa Coğrafyası	(1339/1923)

Tablo 3-Faik Sabri Duran’ın Bazı Kitapları

Duran, dışında daha önceki dönemde de kitap hazırlamış ve hatta Duran ile de ortak çalışmalar yapmış olan hocası Saffet Bey [Geylangil]’in eserlerinden de söz etmek gerekir.⁸⁵

83 Bkz. **Grafik 1.**

84 Bkz. **Tablo 3.**

85 Bkz. **Tablo 4.**

Kitap Adı	Yayın Yılı
Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmani	(1331/1915)
Coğrafya-yı Riyazi ve Osmani	(1331/1915)
Mufassal Coğrafya-yı Tabii	(1331/1915)
Coğrafya-yı Osmani	(1332/1916)

Tablo 4-Saffet Geylangil'in Bazı Kitapları

Türk coğrafyacılığının çok iyi araştırılmamış bir bölümü olan 1915-41 arasında, özellikle ilk kısma denk gelen ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin son yıllarını kapsayan zaman dilimi Osmanlı Türkçesi ile yazılmış birçok esere şahitlik eder. Ne yazık ki bu eserler Türkay (1958)⁸⁶'ın bibliyografya çalışmasında ismen zikredilmek dışında daha ayrıntılı şekilde incelenememiştir. Bu eserlerin sadece adları ve buldukları yerler değil, içeriklerinin bilinmesi dönemin coğrafyacılık anlayışı ile ilgili beklenmedik gelişmelerin yaşanmasına neden olabilecektir. Bununla ilgili bir örnek, daha Gümüüşçü ve Kodal (2008)'in gün yüzüne çıkardığı Mehmet Niyazi Erenbilge'nin 1921-1922 yılları arasında yazdığı tahmin edilen Anadolu adlı eseridir. Milli Mücadeleyi de anlatan bu eserin Anadolu'yu sistematik şekilde anlatması, savaş yıllarında bir kesinti olmadan Türk coğrafyacılığının devam ettiğini gösterir. Bu nedenle daha önce Cumhuriyet öncesi ve sonrasını ayrı tutan sınıflandırmaların yeni bilgiler ışığında tekrar düzenlenmesi gerekecektir. Coğrafya alanında daha birçok eser üreten ve öğrenci yetiştiren Erenbilge'nin diğer eserleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Kitap Adı	Yayın Yılı
Anadolu	(1921-22?)
Franklin'in Kutup Seyahati	(1931)
Alexander von Humboldt'in Hayatı ve Asarı	(1932)
Coğrafya Seyahat Kitapları	(1933)
Grönland'ın Şark Sahillerinde	(1933)
Eski Zamanda Türklerin Coğrafyaya Hizmetleri	(1933?)
Seven Hedin Orta Asya'da	(1933)

86 Bkz. Cevat Türkay, **İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlılar Devrine Aid Türkçe-Arabca-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası**, Maarif Vekaleti, Bilim Eserleri Serisi, İstanbul 1958.

Meşhur Kaşifler	(1933)
Büyük Devletler Coğrafyası	(1933)
Osmanlı Türklerinde Coğrafya	(1936)
Habeş Eli ve İtalya Habeş Harbi	(1936)
Balkanlar, Avrupa Memleketleri Coğrafyası	(1940)

Tablo 5- Mehmet Niyazi Erenbilge'nin Kitapları (Gümüşçü ve Kodal, 2008)

Müellif	Kitap Adı	Yayın Yılı
İ.Hakkı Akyol	(Tabii, Beşeri, İktisadi- L. Galouedec ve Maurette'den Tercüme)	(1925)
	Nebatlar Alemi	(1927)
Besim Darkot- C. Arif Alagöz	Cumhuriyet Çocuklarına Coğrafya Dersleri (4. ve 5. sınıf)	(1926)
A.Macit Arda	Avrupa Coğrafyası L. Galouedec ve Maurette'den Tercüme	(1925)
	Umumi Coğrafya Dersleri C 1	(1940)
Ahmet Ardel	Umumi Coğrafya Dersleri C 1	
	Klimatoloji	(1940)
Danyal Bediz	İzmir (Smyrna) und Sein Wirtschafts Geographisches Einzugsgebiet	(1935)
E. Chaput- İ. Hakkı Akyol	İzmir Civarının Bünyesine Ait Tetkikler	(1930)
	Ankara Civarında Suların Cereyanına ve Onlardan İstifadeye Dair Mülâhazalar	(1930)
E. Chaput	İstanbul Civarındaki Neojen Arazisinin Bünyesi Hakkında Müşahedeler	(1931)
Besim Darkot	İlk Mekteplerde Coğrafya Muallim Kitabı	(1928)
	İstanbul Coğrafyası	(1938)
	Kartoğrafya Dersleri	(1938)
F. Sabri Duran	Coğrafyaya İlk Adım	(1934)
	Çocuklara Coğrafya Kıraatleri I	(1934)
	Hayvanlar Alemi	(1938)
	Coğrafya Ders Hazırlıkları	(1939)
	Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu	(1935)
H. Sadi Selen	Türkiye Coğrafyası	(1926)
	İktisadi Türkiye	(1929)
	Ticaret Tarihi	(1938)

H. Sadi Selen- F. Reşit Unat	Yüksek Yayla	(1938)
	Coğrafya İş Atlası Asya-Afrika	(1939)
	Coğrafya İş Atlası Avrupa	(1939)
	Coğrafya İş Atlası Amerika-Avustralya	(1939)
Ali Tanoğlu	Enerji Kaynakları	(1940)
C.Arif Alagöz	Anadolu'da Yaylacılık	(1938)

Tablo 6- Cumhuriyet Sonrasında Yayınlanan Bazı Kitaplar ve Müellifleri

Bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için bahsedilen eserler nitelik açısından bir tahlile tabi tutulmayacaktır. Fakat Türk Coğrafya tarihindeki yeri ve önemini anlatabilmek adına, en azından birkaç tespit yapmak faydalı olacaktır. Öncelikle Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye'de coğrafya sahasında ilk-orta ve yükseköğretim düzeylerinde F. S. Duran tartışmasız önemli ve öncü bir isim olarak sonraki bütün coğrafyacıların yetişmesinde verdiği eserlerle büyük katkılar yapmıştır.⁸⁷

Tablolarda verilen kitap isimlerine bakıldığında⁸⁸ çeviri ve çeviriden telif edilenlerin sayıca fazlalığı dikkat çeker. Özgün araştırma eserleri dönem sonuna doğru artış gösterir. İ. H. Akyol'un Fransızca'dan çevirdiği Umumi Coğrafya ve A. Macit Arda'nın Fransızca'dan çevirdiği Avrupa Coğrafyası gibi kitaplar Cumhuriyet döneminin ilk çeviri coğrafya kitapları karakterindedir. A. Ardel'in Umumi Coğrafya Dersleri, Klimatoloji; B. Darkot'un Kartografya Dersleri; H. S. Selen'in Türkiye Coğrafyası ve İktisadi Coğrafya; A. Tanoğlu'nun Enerji Kaynakları gibi kitapları alanlarında ilk ve bugün bile hala faydalanılan eserlerdir.⁸⁹ Ayrıca, E. Chaput'nun yalnız ve İ. H. Akyol ile birlikte hazırladığı kitaplar sadece coğrafya tarihi için değil jeoloji tarihi için de ilk sayılabilecek çalışmalardır.

1915-1940 arasını kapsayan bu kuruluş döneminde coğrafya terimleri sözlüğü ve coğrafya araştırma yöntemleri kitabının yokluğu yanında, yukarıda belirtilen yabancı dillerden kitap çevirisinin istenilen düzeyin altında olması, üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu durum geleceğin Türk Coğrafyasının gidişi hakkında ipucu niteliğindedir. Kurumsallaşma ile eskiye göre hızlı bir gelişme eğrisi görülse, hatta 1933 yılından itibaren kitap ve makale sayılarında belirgin bir artış olsa da, bu gelişimi Erinç'in dediği gibi "devrim" olarak nitelemek biraz

87 **Tablo 3.**

88 **Tablo 3,4,5,6.**

89 **Tablo 6.**

iyimser bir tespit olur.⁹⁰ Gerçekten de 1933-1941 arasındaki kısa dönemde 77 kitap ve 183 makale yayınlanmıştır.⁹¹ Ancak modern coğrafyanın ülkeye girmesi ve yerleşmesi konusundaki bazen kişisel bazen de kurumsal olarak gösterilen çabalar diğer dönemlere nazaran dikkate değerdir.

Türkiye’de coğrafyanın örgütlenme girişimleri, dönemin sonunda toplanan *I. Coğrafya Kongresi* ile gerçekleşmiştir. Bu kongre, ülkemizde coğrafya eğitim ve öğretimine, özellikle orta öğretim okullarımızdaki gereksinimlere yön vermek amacıyla dönemin Milli Eğitim bakanı Hasan Ali Yücel’in himayesinde, 6-21 Haziran 1941 tarihinde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde toplanmıştır. Hasan Ali Yücel kongrede, modern coğrafya biliminin ilke ve yöntemleri ile çalışmalara başlanılmasını, her derecedeki okullarımızda coğrafya öğretiminin realiteye uygun bir şekilde yapılmasını amaç ve hedef olarak göstermiştir. Başka bir sözle, bu tarihi kongre ile coğrafya biliminin, diğer bilimler gibi, çağdaş bir anlayışla gelişmesi, okullarımızda realiteye uygun bir biçimde öğretilmesi ve ülke topraklarının bilim gözü ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlara ulaşmak için, kongre sırasında Türk coğrafyacılarını bir araya toplayan bir kurumun oluşturulması teklif edilmiş ve kongre başkanı Hasan Ali Yücel’in işareti üzerine bu kurumun “Türk Coğrafya Kurumu” olması fikri üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi, *I. Coğrafya Kongresi* ile bilim ve kültür hayatımızda “*Türk Coğrafya Kurumu*” doğmuştur (1942). *I. Coğrafya Kongresi*’nde alınan kararlarda Türkiye’de bilimsel coğrafya çalışmalarının koordinasyonu da sağlanmıştır. Araştırma sonuçlarının yayınlanabildiği bilimsel bir coğrafya dergisinin (Türk Coğrafya Dergisi-1942), çıkarılması, coğrafya terimleri listesinin hazırlanması ve Türkiye Coğrafya Bölgeleri’nin saptanması kongrede sonuçlandırılan diğer kararlardır. Erinç’e göre, *I. Coğrafya Kongresi* bilimsel bakımdan üstün bir başarı ve Türk Coğrafyasının evriminde en önemli dönüm noktası sayılmalıdır. Bu kısa dönemin önemli bir özelliği de Türk coğrafyacılarının yurt sathında bilimsel araştırmalar yapmaları, uluslararası kongrelerde bildiriler sunarak temsil edilmeleri ve her iki bölümün mensupları lisans öğrencileri için ders kitapları hazırlamalarıdır.⁹² Buradan anlaşıldığına göre bu kongre ile coğrafyacılar için yeni bir dönem başlamaktadır. Böylece modern coğrafyanın kuruluşu, 25 yıl gibi kısa bir sürede

90 Bkz. **Tablo 2.**

91 Bkz. **Tablo 2, Grafik 1.**

92 Bkz. Koçman, a.g.m.

okullar, hocalar ve eserler bazında önemli bir noktaya getirilmiştir. Henüz tam olarak Batının seviyesine ulaşılmış olmasa da Batı ile yakın temas kurmuş hocalar yurda dönerek, aradaki açığı kapatmak üzere kendilerine tahsis edilen okullarda göreve başlarlar. Ancak sonrasında devam eden süreçte, ekol oluşturmak ve öğrenciler yetiştirerek – Batıda modern coğrafyanın kurulması döneminde olduğu gibi- hızla ilerlemek pek mümkün olamamıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türk Coğrafyasının modernleşme yolundaki ilk adımlarını attığı 1915-1941 arasında kalan dönem kurumsallaşmanın ağır bastığı bir dönem olarak görülür. Burada kurumların ortaya çıkması, değişmesi ya da dönüşmesi yönetim ile doğrudan ilişkilidir. Söz konusu dönemde Osmanlı'nın son yıllarının yenileşme, Batılılaşma çabaları içinde geçtiği görülür. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Atatürk'ün bu konudaki çalışmalara ağırlık vermesi kısa sürede çok büyük ilerlemelerin ortaya çıkmasına neden olur. Atatürk, daha önce de değinildiği gibi devletin gelişimini ve bekasını bilimden alacağı güce bağlamıştır. Bu nedenle de bilimsel faaliyet gösterecek kurumların kurulması ve halkın bilimin önemi konusunda bilgilendirilmesi, eğitilmesi ve teşvik edilmesi üzerinde ısrarla durulmuştur. Aynı zamanda söz konusu dönem, bilimsel devrimler öncesi yaşanan düşünsel altyapının oluşturulması hazırlığıdır. Her ne kadar bu konuların gelişip yaygınlaşması Avrupa'da yüzlerce yıl olsa da Türkiye Cumhuriyeti için *yeni insan* ve *yeni yaşam* heyecanı, baş döndüren gelişmelerin kabulünde önemli bir motivasyon olmuştur. Bu genel çerçevenin coğrafyayı etkilememiş olması mümkün değildir. Üstelik bizzat Atatürk'ün emri ile Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin ve devamında da coğrafya kurumunun kurulması ihtiyacının dile getirilmiş olması, dönemin gelişen olaylarında devlet yönetiminin ne derece etkin rol aldığını gösterir.

Türkiye'nin genel durumu açısından "Atatürk Dönemi" olarak adlandırılan, ama bilimsel coğrafya açısından "*Modern Türk Coğrafyasının Kuruluşu ve Örgütlenmesi*" süreci olarak tanımlanan bu dönemde, Darülfünun'da coğrafya bölümünün kurulmasıyla, Türkiye'de coğrafya ilk defa kurumsal kimliğine kavuşmuştur. Başlangıçta hem yabancı coğrafyacılar hem de yurtdışında tahsil yapan Türk coğrafyacıların görev aldığı bu bölüm, yüzyılların açığını kapatmak istercesine, hızlı bir çalışma temposuna girmiştir. Fakat ülkenin içinde bulunduğu I. Dünya

Savaşın zor ve sıkıntılı yılları ile arkasından gelen Milli Mücadele döneminde bilimsel anlamda yapılanların sayıca az olacağı malumdur. Yine de bu konuda yapılan araştırmaların azlığı söz konusu dönemlere ait eserlerin henüz incelenmemiş olması genel bir yargıya varmayı engeller. Yayın sayılarının da gösterdiği gibi, bilimsel anlamda Cumhuriyet'in ilanından sonra biraz iyileşme görülmekteyse de, asıl ilerleme üniversite reformunun yapıldığı 1933 ve DTCF Coğrafya bölümünün kurulduğu 1935 yılından sonra dikkati çekmektedir.

Çalışmanın içerdiği 1915-41 zaman dilimi içinde bazı kırılma noktalarının olduğu görülür. Bu tarihler kurumların kurulması ya da değişime uğraması gibi idari mekanizmalarla yakından ilgilidir. 1915, 1923, 1933 ve 1941 hep kurumlarla ilgili tarihlerdir. Modernleşme döneminde Türk Coğrafyasının gelişiminde son derece önemli görülen bir dizi olay kısa süreler içinde cereyan etmiştir. Ancak konu ile ilgili incelemelerin sadece süregelen tarihsel olaylar bağlamında değil ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmesine de ihtiyaç vardır. Örneğin yabancı bilim adamlarının katkıları ayrı bir çalışma alanı olarak iyice analiz edilmelidir. Bu konuda hemen tek sayılabilecek bir çalışma olan Ceylan (2013)'in eserinde Türk Coğrafyasına katkıda bulunan bilim adamları 3 grup altında incelenir. Birincisi Osmanlı topraklarına gelerek burada bilimsel çalışma yapanlar ki bunlar arasında Banse, Ramsay, Frech, Hoernes, Philippson, Grund ve Cvijic vardır. İkincisi ülkeye okullarda görev almak üzere davet edilen hocalar ve üçüncü grup coğrafyaya yardımcı bilimlerde çalışan meteorolog, botanikçi ya da kartograflardır.⁹³ Böyle bir sınıflandırma bile sebep sonuç ya da etki tepki gözetilerek yapılması nedeniyle, konuya önemli katkı sağlamıştır. Benzer şekilde kurumların ve Avrupa'ya giden bilim adamlarının rolleri, çeviri eserlerin bilime katkıları ve yeni açılan okullar da tartışmaya açılmalı, bu konularda daha derinlikli incelemeler yapılmalıdır.

Tüm modern bilim geleneğinde olduğu gibi felsefi akımlar ve ekollerin bilim dalları üzerindeki etkileri göz ardı edilmemelidir. Dönem incelemelerinde baskın olan ekollerin ne ifade ettiği, tarihi kanıtlar ışığında ayrıntılı şekilde değerlendirilmelidir. Eski ekollerin belirlenmesi, doğacak olan yeni ekoller için bir ilham kaynağı olacaktır. Bu noktada Faik Sabri Duran gibi Türk Coğrafyasına hizmet etmiş kişiler üzerinde ayrıca çalışılmalıdır. Çünkü bir dönem Fransız bir dönem Alman ekolünden etkilendiği söylenen Osmanlı Coğrafyacılığında, neden 1903'te basılan Blache'nin, bölgesel ekolü temsil eden çalışması, "Tableau de la Geographie

93 Ceylan, a.g.m., s.312.

France' isimli eserinin veya diğer kuruculardan Ritter'in ve Humbold'un eserlerinin çevrilmediği sorusu hala cevapsızdır. Atatürk Dönemi ile birlikte başlatılan yeni çeviri hareketi, sözü geçen eserlerin çevrilmesi noktasında etkisiz kalmıştır.

KAYNAKÇA

(Arda), A. Macid, "Paris Beynelmillel Coğrafya Kongresi", **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, VIII/1, İstanbul 1932, s. 67-82.

Ak, Mahmut, "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", **TALİD**, 2/4, İstanbul 2004, s. 163-211.

Akyol, İ. Hakkı, "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", **Tanzimat I**, İstanbul 1940, s. 511-571.

Akyol, İ. Hakkı, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya I: Mutlakiyet Devrinde Coğrafya", **Türk Coğrafya Dergisi**, S 1, Ankara 1943a, s. 3-15.

Akyol, İ. Hakkı, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya II: Meşrutiyet Devrinde Coğrafya", **Türk Coğrafya Dergisi**, S 2, Ankara 1943b, s. 121-136.

Akyol, İ. Hakkı, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya III: Cumhuriyet Devrinde Coğrafya", **Türk Coğrafya Dergisi**, S 3, Ankara 1943c, s. 247-276.

Akyol, İ. Hakkı, "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput", **Türk Coğrafya Dergisi**, 5-6, Ankara 1944, s.143-152.

Akyol, İ. Hakkı, **Umumi Coğrafya**, İÜ. Edb. Fak. Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı, No: 13, İstanbul 1951.

Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, PegemA Yayıncılık, 10.Baskı, Ankara 2006.

Atatürk, M. Kemal, **Nutuk (Söylev)**, İnkılap Kitapevi, (İlk basım 1927, Tayyare Cemiyeti, Ankara), İstanbul 2009.

Aytaç, Kemal, **Gazi M.Kemal Atatürk Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, N:4, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1984.

Bediz, Danyal, "XIX. Asırda Türkiye'nin Coğrafya Sahasındaki Büyük Hamlesi ve Milletlerarası Bir Yarışmada Türk Başarısının 90. Yıl Dönümü," **Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, 1, 1966, s.20-24.

Bilgin, Turgut, **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Faaliyeti (1950-1960)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul 1961.

Ceylan, M. Akif, "Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: H. Louis Ve W.J. McCallien," **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 7 S 29, 2014, s.176-191.

Ceylan, M.Akif, "Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, TH. Lefebvre ve E. Chaput" İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü, **Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)**, II/1, 2013, s.311-351.

Demir, Remzi, **Osmanlılarda Bilimsel Düşüncenin Yapısı**, Epos Yayınları, Ankara 2014.

Dölen, Emre, **Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

Erdem, Ali Rıza, "Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu:Yükseköğretim Ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası," **Belgi (Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi)**, S 4, Yaz/II, 2012, s.376-388.

Eriñç, Sırrı, "Coğrafya", **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim**, s. 51-55. TÜBA Yayınları, Ankara1997.

Eriñç, Sırrı, **Elli Yılda Coğrafya**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 11, Ankara1973.

Erişti, Bahadır, "Yükseköğretim I: 1923-1980", (Edt: M. Sağlam), **Türk Eğitim Tarihi**, s. 203-222, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007.

Gümüşçü, Osman, "Osmanlılarda Coğrafya Bilimi", **Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji** (Editör: Yavut Unat), s. 593-646, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.

Gümüşçü, Osman ve Kodal Tahir, "Milli Mücadeleyi Destekleyen ve Bilinmeyen Bir Coğrafya Eseri:Anadolu," **Erdem**, 52, 2008, s.137-182.

Gümüşçü, Osman, **Coğrafyaya Davet**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

Gümüşçü, Osman, "A.Ü.D.T.C.F. Coğrafya Bölümü Tarihçesi", **AÜ. DTCE Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, S 12, 1996, s. 161-177.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Darülfünun, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı I-II**, IRCICA Yayınları, İstanbul 2010a.

_____, **Osmanlılar ve Bilim**, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2010b.

İnan Afet, “D.T.C. Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S 1, 1957, s.2-16.

İnönü, Erdal, “Bilimsel Devrim ve Türkiye” **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, V/2, 2004, s. 103-116.

Kahya, Esin ve Topdemir H.Gazi, “Cumhuriyet Döneminde Bilim,” **Türkler Ansiklopedisi**, s. 871-894, 17. C, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Kaplan Mehmet, Enginün İnci, Kerman Zeynep, Birinci Necat, Uçman Abdullah, **Atatürk Devri Fikir Hayatı I-II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara; Demir, 2014. Osmanlılarda Bilimsel Düşüncenin Yapısı, Ankara 1981.

Karabağ, Servet, “Coğrafya Öğretmenlerinin Mesleki Sorumlulukları” **Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi**, Gazi Kitabevi, s. 271-289, (Ed. Servet Karabağ, Salih Şahin), Ankara 2007, s.275.

Katip Çelebi, **Cihannüma**, (Yayına haz. Said Öztürk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul 2010.

Kayan, İlhan, “Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi, Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler”, **Ege Coğrafya Dergisi**, 11, s. 7-22. İzmir 2000.

Kazancıgil, Aykut, **Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji**, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2007.

Koçman, Asaf, “Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları”, **Ege Coğrafya Dergisi**, S 10, s. 1-14. İzmir 1999.

Koyre, Alexandre, **Bilim Tarihi Yazıları**, çev. Kurtuluş Dinçer, TÜBİTAK Yayınları 7. Baskı. Ankara 2007.

Kreiser, Klaus, “Batıdan Bilgi Transferinde Üç Örnek Bilim Dalı, Üç Yöntem: Zooloji, Kimya, Coğrafya”, **Osmanlılar**, 8. C, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.631-636.

McClellan III, James E., Dorn, Harold, **Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji**, Akılçelen Kitaplar Bilim Dizisi, Ankara 2007.

Namal, Yücel, Karakök, Tunay, “Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, C 1, S 1, 2011, s.027-035.<http://highereduci.beun.edu.tr/text.php3?id=1519> adresinden 16.02.2016’da, 14:47’de alındı.

Öz, Mehmet, “Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bilimler” **Türkler Ansiklopedisi**, S 895-900, 17. C Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Özer, Ahmet, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Siyasal Kurum ve Düşüncelerde Süreklilik ve Değişim**, Sis Yayıncılık, İstanbul 2000.

Özür, Nazan, “Uluslararası Coğrafya Kongrelerine Bakış: Yerler Konular Katılımcılar,” **21-23 Mayıs Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı**, (Ed. Salih Şahin, Songül Arslan, Alper Uzun, Bilgen Orhan) Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015, s.33-45.

Trak, Selçuk, **Türkiye Coğrafya Eserleri Genel Bibliyografyası**, DTCE, Coğ. Ens. Neşriyatı, Ankara 1941.

Tunçel, Hakan, Yiğit, Ali vd. **Türkiye Coğrafya Bibliyografyası Kitaplar ve Makaleler**, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik 2010.

Tümertekin, Erol, “Türkiye’de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi”, **Türkiye Coğ. ve Sos. Araş.**, s. 1-17. İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1971.

Tümertekin, Erol, “Beşeri Coğrafya”, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim ‘Sosyal Bilimler-II’**, TÜBA Yayınları, Ankara 2001.

Tümertekin, Erol ve Özgüç, Nazmiye, **Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân**, Çantay Kitabevi, İstanbul 2002.

Türkay, Cevat, **İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlılar Devrine Aid Türkçe-Arabca-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası**, Maarif Vekaleti, Bilim Eserleri Serisi, İstanbul 1958.

Unat, Yavuz (ed), **Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.

Westfall, Richard S., **Modern Bilimin Oluşumu**, TÜBİTAK yay. (çev.İsmail Hakkı Duru), ilk basım1977 Cambridge) 8. Basım, Ankara 1994.

Yavan, Nuri, “SCI ve SSCI Bağlamında Türkiye’de Coğrafya Biliminin Uluslararası Yayın Performansının Karşılaştırmalı Analizi: 1945-2005”, **AÜ. TCAUM, Coğrafi Bilimler Dergisi**, 3/1, s. 27-58. Ankara 2005.

<http://dictionary.reference.com/browse/novus-ordo-seclorum>

http://www.dtcf.ankara.edu.tr/?page_id=61

<http://www.tck.org.tr/kurumsal/tr/kurumsal-yapi/ataturk-ve-turk-cografya-kurumu>

